
DISKUZE

Národní humanismus v diskuzi

Programová studie Petra Voita, jež otevírá přítomné číslo *České literatury*, vyzývá k přehodnocení náhledu na humanistické písemnictví v českých zemích. Autor upozorňuje, jako i v dalších svých pracích z poslední doby, zejména na skutečnost, že dosavadní bádání dostatečně nezohledňovalo dobový sociální a kulturní kontext, pro nějž je příznačná mediální změna spojená s rozvojem knihtisku, a současně zdůrazňuje, že umělé oddělování latinské a českojazyčné humanistické literatury nadále limituje stávající výzkumy. Stať Eduarda Fernándeze Couceira „O národním humanismu, jeho domnělém zakladateli a takzvaném manifestu“ lze vnímat právě jako příspěvek k hledání nového přístupu k humanistickému písemnictví; autor soustředí pozornost k jednomu z klíčových pojmů, s nimiž literární historie doposud pracovala, totiž ke konceptu tzv. národního humanismu, a označuje jej za „umělý konstrukt nepodložený fakty“. Podnětné a současně i rozporuplné hlasy, jež nad textem vyslovili posuzovatelé v průběhu lektorského řízení, potvrdily aktuálnost tématu, zároveň ale poukázaly na v jistém smyslu ahistorický pohled na předchozí bádání. Redakce *České literatury* se domnívá, že diskuze, v níž zazněly závažné argumenty, by neměla zůstat skryta odborné veřejnosti — vyzvala proto zúčastněné odborníky k rozvedení a dopracování jejich stanovisek a spolu se výchozí statí je otiskuje v rámci rubriky Diskuze.

O národním humanismu, jeho domnělém zakladateli a takzvaném manifestu

Eduardo Fernández Couceiro

Vědecké a popularizační studie o písemnictví v Čechách a na Moravě v jagellonském období proti sobě obecně staví dvě skupiny spisovatelů. První skupinu tvoří tzv. latinští humanisté, kterými byli především příslušníci katolické šlechty a kteří používali latinu jednak ve svých literárních a vědeckých pracích, jednak ve vzájemné korespondenci. Do druhé skupiny patří tzv. národní humanisté, tedy spisovatelé měšťanského původu a utrakvistického vyznání, kteří jako literární jazyk volili češtinu. Na jiném místě (FERNÁNDEZ COUCEIRO 2011: 9–22) jsme se pokusili ukázat, že tato dichotomie je umělá a zkreslující a že navíc narušuje celistvost humanistického kulturního hnutí v českých zemích. Poukázali jsme na četné případy, které se ze sociálních, konfesionálních nebo jazykových důvodů této klasifikaci vymykají. Naznačili jsme také, že hodnocení těchto dvou skupin, v němž se kladné rysy (jazyková dostupnost, národní uvědomělost, pokrokovost, originalita, užitečnost) připisují vesměs česky píšícím autorům, je nepřijatelné, poněvadž se zakládá na mimoliterárních kritériích.

V této studii chceme navázat na svou předchozí argumentaci tím, že se pokusíme vyložit, že pojem *národní humanismus*, chápáný jako vědomě utvořená skupina literátů s proklamovaným vůdcem, zakládacím manifestem a konkrétním programem, tak jak nám jej předkládala poválečná literární historiografie, je umělý konstrukt nepodložený fakty.¹

1 Takřka souběžně s naší malou konáčovskou monografií, ve které zpochybňujeme platnost tradovaného dělení humanismu na latinský a národní, vyšla obsáhlejší kniha Lucie Storchové, která rovněž upozorňuje na problematičnost pojmu *národní humanismus*. S její analýzou se v podstatě shodujeme, ale pokusíme se zde ukázat, že geneze tohoto pojmu (a Všehrdovy legendy, na níž se zakládá) je zřejmě delší, než se domnívá Storchová, a že Kopeckého práce jsou pouze vrcholem mýtotvorného procesu, jehož začátek musíme hledat už v prvorepublikové literární histo-

I

Formulace *národní humanismus* už na první pohled působí rušivě, protože jde konečkonců o oxymóron. Pokud pokládáme humanismus za literární, resp. obecně kulturní hnutí, které se v Itálii rozšířilo po celé Evropě a dodávalo literátům nejružnějších národů pocit přínáležitosti k jedné nadnárodní učenecké komunitě, nemůžeme vlastně právem mluvit o existenci jakéhokoli národního humanismu.² Ostatně nikomu asi neujde, že formulace *národní humanismus* je stavěna podle vzoru *národní obrození*. Hlavní problém však spočívá v tom, že právě na základě z názvu vyplývající předpokládané analogie začala během 20. století česká literární historiografie nevědecky a ahistoricky přenášet některé rysy národního obrození (nacionalismus, programovost, společenská angažovanost, společná práce pod vedením vůdčích postav) do národního humanismu. Jako je tomu u každé mystifikace, ani tento přenos nebyl náhlý, nýbrž postupný, dlouhodobý. Dnes je tento proces bohužel brán jako fakt: takto zkreslený obraz skupiny česky píšících humanistů je většinou přijímán i kultivovaným publikem a vědeckou obcí. Podívejme se tedy trochu do minulosti, jak se pojem *národní humanismus* zrodil, utvářel a nakonec ustálil.

Ve svých dějinách české literatury uplatnil Jungmann jazykové kritérium typické pro obrození a soustředil se na literaturu psanou v českém jazyce.³ Jeho nadšení pro česky píšící humanisty proto neudivuje, nicméně jeho formulace je dost střízlivá: „Veliká část dobrých hlav, seznámena jsouc doma i vně (zvláště v Itálii) s latinskou a řeckou literaturou, v jediné latině slávy hledala, avšak předce na konci XV. století povstali někteří učení, kterým vzdělání jazyka mateřského k myslí bylo, a kteří vzdělanost svou latinskou na češtinu přenést usilovali, jako Řehoř Hrubý z Jelení a Viktorin Kornel

riografii. Bohužel musíme jen litovat, že tento bystrý a převratný postřeh Lucie Storchové o národním humanismu zaujímá v její rozsáhlé studii jen pár stránek a že — snad právě kvůli tomu — zůstal prakticky nepovšimnut (STORCHOVÁ 2011: 79–81). Ostatně její kritika zazněla okrajově již v přípravné studii (EADÉM 2007: 11–12). K tomu jen na okraj dodáváme, že podle autorky je pojem *národní humanismus* importovaný z německého prostředí. To je otázka, která si rozhodně zaslouží další bádání, která ale leží mimo hlavní záměr naší studie, jímž je ukázat, jakou roli sehrál a dodnes hraje tento pojem v české literární historiografii.

- 2 To vůbec neznamená, že humanistické kruhy v každé zemi, nebo dokonce v každém regionu neměly svébytné rysy.
- 3 Toto jazykové kritérium mělo později dlouhý časový dosah. Když v roce 1925 Zdeněk Václav Tobolka založil *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*, oddělil z korpusu české tiskařské produkce literaturu psanou latinsky a německy (v menším počtu i v jiných jazycích). Návaznost na Jungmannův program je i po celém jednom století evidentní.

ze Všehrd, maje chvalitebné předsevzetí všecko česky psáti, v předmluvě na Chrysostoma praví mezi jiným: Není (jazyk český) tak úzký ani tak nehladký [...]“ (JUNGMANN 1849: 55). O národním humanismu ani o jeho programu zde není vůbec řeč, začíná tu ale tradice citování úryvku z Všehrdovy předmluvy k jeho překladu *Knih o napravení padlého* od Jana Zlatoústého. Nebyl tu samozřejmě ještě dostatečný časový odstup potřebný k tomu, aby se mohla vytvářet analogie mezi národním obrozením, v němž sám autor sehrál významnou roli, a tzv. národním humanismem.

Velký pokrok v poznávání humanismu v českých zemích přinesly erudované — a dodnes nezastaralé — studie Josefa Truhláře. Ve své monografii *Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II.*, vydané v roce 1894, se zbavil krátkozrakého obrozenského jazykového stanoviska a důkladně prostudoval humanistickou literární produkci v českých zemích, latinskou i českou.⁴ Ve své práci dává přednost humanistické literatuře v češtině, jejíž vznik popisuje tímto metaforickým způsobem: „Kdo tedy z vyšlapané silnice novolatinského písemnictví záhy sešel na onu pěšinu poboční, dal najevo, že potřebám doby své správně porozuměl, a ochoten byl sloužiti jim. Nebo nemá-li rostlina jakákoli zdobiti napořád toliko panské skleníky, musí uměti sáti šťávy životní z obyčejné půdy a snášeti zimu i vedro tohoto kraje, jemuž vydati má nejen květ, nýbrž i ovoce“ (TRUHLÁŘ 1894: 54). Jako prvního autora, který sešel na tuto poboční pěšinu, uvádí Viktorina Kornela, a vynáší o něm nepodložený soud, který se ale ujal v pozdější literatuře. Podle Truhláře měl Všehrd „správnější pochopení ducha antického“ než Bohuslav Hasištejnský a jeho latinizující družina, protože byl utrakvista, tj. vycházel z husitství, které bylo jakousi renezancí původního křesťanství, stejně jako byl humanismus renezancí antického světa (IBID.: 55). Toto ahistorické uvažování (stačí si vzpomenout na velký odpor, na který v rigidním utrakvistickém prostředí narazila antická pohanská literatura, a to už nemluvíme o ultrarigidním českobratrském prostředí) je prvním stavebním kamenem pozdější interpretace tzv. národního humanismu jako jevu ve své podstatě utrakvistického.⁵

Roku 1897 vydal Jaroslav Vlček první část prvního dílu svých *Dějin české literatury*, sepsanou v duchu pozitivismu, tehdejšího vědeckého paradigmatu. Nicméně i v tak pozitivisticky laděném díle se objevují první náznaky

4 Význam Josefa Truhláře pro studium humanismu shrnuje MALURA 2012.

5 Nekonzistentnost této Truhlářovy argumentace se ostatně odráží v tom, že si autor o pár řádek dál protiřečí: „Že on [Všehrd] a větším dílem ti, kteří po oné poboční cestě je následovali, výhost dávali klasikům pohanským a raději čelnějšími spisovateli křesťanskými, latinskými i řeckými se obírali, vysvětluje se hlubokým jejich citem náboženským vůbec, zvlášť pak příbuzenstvím, jež mezi naukami starokřesťanskými a snahami novoreformačními tito husitští humanisté shledávali“ (TRUHLÁŘ 1894: 55). Tentokrát dáváme Truhlářovi za pravdu.

všehrdovské legendy — Viktorin je výslovně prezentován jako zakladatel českého humanismu. Tento hrdinský čin musel mít pochopitelně konkrétní datum: „Rokem 1494 výhost dává latině a zakládá humanismus český; předmluvou k uvedeným »Knihám sv. Jana Zlatoústého o napravení padlého« snah Bohuslavových a jeho družiny veřejně se odřekl, slovy těmi vydal domácí literatuře národní, jejímu vzdělání a ušlechťení, nové epochální heslo“ (VLČEK 1951: 258).⁶ Jelikož Vlček napsal své dějiny před vystoupením Tristana Tzary, Marinettiho a dalších avantgardních umělců, ještě nepoužívá slovo *manifest*, ale jeho charakteristika Viktorinovy předmluvy jako „nového epochálního hesla“ rází cestu k dalšímu zkreslení. Musíme v tomto ohledu přičinit další terminologickou poznámku: I když Vlček začíná proces velebení osobnosti Viktorina Kornela a dalších česky píšících humanistů, ještě nepoužívá magicou formulku *národní humanismus*, ale přízemnější *český humanismus*.

Další významný posun směrem k mystifikaci českého humanismu učinil Jan Jakubec ve svých *Dějínách literatury české*. Tento literární historik už používá formulace *národní humanismus* a *národní humanisté* a bez rozpaku tento nový pojem naplňuje obrozeneckým obsahem: „Český národní humanismus se stává v svých počátcích vlastně renesancí; humanismus není mu cílem, nýbrž je mu prostředkem ke kulturnímu obrození vlastního národa na starém základě osvětovém“ (JAKUBEC 1929: 565). Analogie mezi národním humanismem a národním obrozením už je na světě a otevírá cestu k přenášení základních rysů druhého do prvního. Jakubec navíc pokračuje v ztotožňování národního humanismu s utrakvismem („čeští humanisté jsou všichni upřímní kališníci, zbožně věřící“ [IBID.: 566]) a začíná nebezpečně používat adjektivum *humánní* — v pozdější sekundární literatuře se často zaměňují absolutně odlišné pojmy *humanismus* a *humanita*, což umožňuje považovat za humanistický jakýkoli humánní přístup nebo projev.⁷ Tím ale Jakubcův podíl na historickém

6 Je dosti zajímavé, že moderní všehrdovská legenda stojí na tak banálním činu. Ve všech evropských literaturách existují humanisticky orientovaní autoři, kteří psali v národním jazyce nebo střídali latinu a národní jazyk. Jeden příklad z mnoha: v roce 1492, tři roky před datováním Viktorinovy slavné předmluvy, vydal humanista Elio Antonio de Nebrija, největší španělský latiník své doby, svou mluvnici kastilštiny (*Gramática castellana*). Cesty latiny a národních jazyků jsou v raném novověku neoddelitelně propojeny.

7 Česká literární historiografie často pracuje s velmi vágním a pružným chápáním humanismu, které jí umožňuje považovat za humanistické četné literární projevy, které mají s humanismem pramálo společného, a tím uměle zvýšit význam tohoto kulturního hnutí v českých zemích (snad nejzřetelnější příklad tohoto přístupu je KOPECKÝ 1988). Domníváme se, že by bylo prospěšné, kdyby se další bádání v této oblasti drželo — alespoň jako východiska — užší a uznávané definice humanismu, např. klasické definice Paula Oskara Kristellera, která klade důraz na *studia humanitatis* jako pevný okruh akademických předmětů (gramatika, rétorika, historie, poe-

zkreslení nekončí: v souvislosti s Viktorinovou předmlouvou k Zlatoústému mluví výslovně o „spisovatelském programu“, čímž se *mutatis mutandi* jeden ze základních rysů národního obrození (formulování programu) vztahuje ke skupině českých spisovatelů raného novověku.

Z toho obecného proudu literárního dějepisectví se vymyká dílo Arne Nováka. Jak ve svých *Přehledných dějinách literatury české*, tak ve svých *Dějínách českého písemnictví* podává strážlivější obraz česky píšících humanistů, nepracuje s pojmem *národní humanismus*, a přestože upřednostňuje postavu Viktorina Kornela před dalšími autory, nikdy nemluví o žádném literárním programu ani necituje jeho již slavnou předmluvu (NOVÁK — NOVÁK 1936–1939: 79–80, NOVÁK 1946: 66–68). Na jiném místě, které nabízelo větší prostor pro vědeckou reflexi než jeho popularizační literární dějiny,⁸ se dokonce výslovně staví proti národnějazykovému kritériu, ovládajícímu českou literární historiografii od jejích prvopočátků: „Jako veškerá věda obrození národního, i literární historie naše měla ráz význačně romantický, a proto zabývala se jediné písemnictvím psaným jazykem národním, dávajíc přednost dílům, v nichž zračí se i duch národní. Humanistické písemnictví však svou latinou se postavilo mimo národ; přední jeho zástupci, dokonce jakožto stoupenci Říma, mimo reformační ústřední myšlenku národní, pro literární dějepisce školy Jungmannovy a Palackého neexistovali vůbec“ (IDEM 1909: 211).

Nicméně mýtovotný proces pokračoval dál a vyvrcholil v marxisticko-nacionalisticky laděné poválečné literární historiografii. V tomto kontextu zaujímají přední místo tzv. akademické *Dějiny české literatury*, jež vytvořily kanonický obraz českého humanismu platný až dodnes — národní humanismus je kompaktní literární hnutí, jehož program jasně zformuloval otec zakladatel Viktorin Kornel ze Všehrd. Podívejme se, jak v tomto díle vystupuje hrdina národního humanismu: „Hlavní iniciativa při vzniku této literatury patří Viktorinovi Kornelovi ze Všehrd (asi 1460–1520), který se původně hlásil k latinským autorům z okruhu Bohuslava Hasištejnského, ale pak se jal programově budovat na svých dosavadních znalostech literaturu českou, prospěšnou daleko více životu českých zemí než díla latinská. [...] Program své práce vyslovil nejzřetelněji ve věnování připojeném k překladu Knih o napravení padlého od Jana Zlatoústého“ (HRABÁK 1959: 301). Ztotožnění národního humanismu s národním obrozením je už definitivně provedeno, ovšem nikoli přímo, nýbrž subtilnějším využitím jazyka („hlavní iniciativu“, „jal se programově budovat“, „prospěšný životu českých zemí“, „vyslovil program“). Totožné nebo podobné výrazy by nebylo těžké najít v některém Palackého nebo Jungmannově životopisu.

tika a morální filozofie), jejichž studium se zakládalo na čtení a interpretaci antických latinských a řeckých autorů (KRISTELLER 1955: 8–23).

8 Jedná se o recenzi *Rukověti k písemnictví humanistickému, zvláště básnickému, v Čechách a na Moravě ve století XVI.* od Antonína Truhláře a doplňky k ní.

V oddílu pojednávajícím o období od sedmdesátých let 15. století do dvacátých let 16. století věnují akademické *Dějiny* Všehrdovi zvláštní kapitolu. Pokračuje se v ní ve stejném národněobrozeném tónu a přidává se i špetka třídního boje: „Rozpoznal význam humanistického přínosu pro rozvoj národní kultury, a vycházeje zároveň z domácích literárních tradic, spojil obojí v novou syntézu. Stal se programovým i tvůrčím zakladatelem nové literatury psané v humanistickém duchu národním jazykem a tuto novou literaturu postavil do služeb zájmů českého měšťanstva, které se současně stává vedoucí kulturní složkou. Volbou národního jazyka navázal i na zlidovění literatury v době husitské a ukázal cestu i k zlidovění humanismu. Ztělesnil tak v národním humanismu to nejpokrokovější ze své doby i z minulosti“ (IBID.: 313).⁹ Tímto způsobem se Viktorin začleňuje do (marxistické) pokrokové linie české literatury, koncipované jako cesta k laicizaci a zlidovění.

Na pojem pokrokovosti navazuje Milan Kopecký, který značnou část své vědecké produkce věnoval právě literatuře 16. století. Ve své knize *Pokrokové tendence v české literatuře od konce husitství do Bílé hory* neváhal zařadit Všehrda do své výstavní galerie pokrokových literárních postav (KOPECKÝ 1979). V jedné kapitole své popularizační monografie *Český humanismus*, nesoucí výmluvný název „Konceptce národního humanismu a její realizace“, znovu prezentuje Všehrda jako vynálezce a iniciátora nového literárního směru, jehož uskutečnění ponechal dalším (Řehoř Hrubý z Jelení, Mikuláš Konáč z Hodišкова). Kopeckého formulace, že Viktorin „vyjádřil svou koncepci národního humanismu“ ve své předmluvě k Zlatoústému (IDEM 1988: 50), se dostala do všech školních příruček i do obecného povědomí — tím se mýtotočný proces uzavřel a legenda se ustálila.¹⁰

II

Troufáme si říci, že postava Viktorina Kornela ze Všehrd nemá obdobu v jiných literaturách — snad žádnému jinému evropskému spisovateli se nedostalo tak významného místa v dějinách literatury za tak skromnou literární tvorbu. Vymažme proto na chvíli ze svého povědomí veškerou znalost tzv. národního humanismu a pokusme se podívat na Všehrdovu produkci pohledem legendou nezatíženým.

Literární aktivita Viktorina Kornela ze Všehrd sestává ze dvou odlišných jazykových období, jejichž předěl tvoří jeho slavná roztržka s Bohuslavem

9 Jelikož se nyní věnujeme tomu, jak se vytvářel nepravdivý obraz národního humanismu, nebudeme tu komentovat skutečnost, že obrovský literární přínos Všehrdův, tak jak je zde popsáný, je rovněž falešný. K tomuto tématu se vrátíme v druhé části této studie.

10 Ve třetí části této stati ukážeme, že ve Všehrdově předmluvě není vyjádřena žádná koncepce.

Hasištejským z Lobkovic. Z první etapy latinského humanisty se nám dochovalo pouze pár dopisů¹¹ a básnická skladba *Papae mastix*, která právě způsobila jeho rozchod s Hasištejským. Versologické nedostatky této skladby, jejíž autorství nelze mimochodem Všehrdovi připsat bez pochybností, už jasně ukázal sám Bohuslav.¹² Zbývají nám tedy zmiňované dopisy, ale na tak řídkém materiálu nelze zakládat pověst velkého latinisty, která se v českém literárním dějepisectví traduje. Mnozí literární historici tuto pověst opírají o pochvalu Augustina Olomouckého a samotného Hasištejského. Problém ale spočívá v tom — necháme-li stranou, že se jedná o nepřímé svědectví —, že *laudatio* básnických souputníků patřila k humanistickým společenským povinnostem.¹³

Nicméně latinská tvorba není v tomto ohledu vůbec důležitá, protože Všehrdova sláva se zakládá na jeho české produkci. Podívejme se tedy teď na ni. Viktorin přeložil z latiny do češtiny tři díla (*Knihy sv. Jana Zlatoústého o napravení padlého*, *Knihy sv. Cypriána Donatovi o potupení světa a Výklad sv. Cypriána na modlitbu Páně*) a opatřil je předmluvami a jednou i doslovem,¹⁴ a napsal jedno čistě právnícké dílo *O práviech, súdiech i o dskách země české knihy devatery*.

Řekněme to tedy hned bez okolků: na piedestal českého humanismu se dostal spisovatel, který nenapsal žádné původní literární dílo¹⁵ a který ne-

11 Jedná se o dva dopisy adresované Bohuslavovi Hasištejskému (č. 23 a č. 31 v Truhlářově edici Hasištejského listáře [TRUHLÁŘ 1893]) a fragment listu adresovaného Řehořovi Hrubému z Jelení (č. 193).

12 O nesprávném názvu, o autorství a o versologických vadách této básnické kompozice pojednává MARTÍNEK 1981a.

13 Sám Hasištejský nadmíru chválil i jiné básníky, jejichž tvorbu dnes známe a kteří si takovou pochvalu nezaslouží. Nevíme, zda to se Všehrdem nebylo také tak.

14 Na existenci krátkého doslovu k překladu Zlatoústého upozornil Emil PRAŽÁK 1962: 215–218. Přestože doslov otiskl roku 1820 Jan Hýbl ve svém vydání *Knih o napravení padlého* (HÝBL 1820: 67–68), nedostal se do obecného povědomí, poněvadž nebyl mezi všehrdovskými materiály začleněnými Hermenegildem Jirečkem do kritického vydání spisu *Knihy devatery* (JIREČEK 1874), jež později sloužilo badatelům jako základní pramen obsahující Všehrdovy práce. Stejně jako předmluva je i doslov připsán knězi Jírovi a obsahuje zajímavé úvahy o překládání.

15 Dá se samozřejmě namítnout, že v raném novověku nebyla hranice mezi zábavnou a odbornou literaturou ani zdaleka tak ostrá jako dnes. Stačí se však začíst do Všehrdova spisu, aby vyšlo najevo, že jde o dílo striktně právnícké, napsané profesionálním právníkem, které ani ve své době nemohlo zajímat běžného laika. V dějinách jiných literatur by si obdobné dílo snad zasloužilo krátkou zmínku, ale nikoli podrobný popis nebo rozbor. Zkrátka *O práviech, o súdiech i o dskách knihy devatery* nepatří do dějin české literatury (do jejichž vývoje se v podstatě nezapojily), nýbrž do dějin českého právnictví (ne náhodou největší sborník o nich vyšel v časopise *Právněhistorické studie*, vydávaném Oddělením dějin státu a práva v ČSSR při Československé akademii věd). Vědomi si důležitosti tohoto spisu pro hodnocení

přeložil žádný humanistický ani antický spis. Jenom tak dlouhý a usilovný mýtotočivý proces jako ten, který jsme popsali výše, může dospět k tak paradoxnímu výsledku.

Tento výsledek je už kodifikován v nejmodernější příručce o české literatuře, v *Lexikonu české literatury*, jehož poslední díl, obsahující heslo „Viktorin Kornel ze Všehrd“, vyšel před pěti lety. Ve zmiňovaném hesle mohl tak vynikající znalec české literatury, jakým byl Jaroslav Kolár, napsat tento nesrozumitelný odstavec: „Po roztržce s B. Hasištejnským [...] se 1494 odpoutal od okruhu latinizujících humanistů a vytkl si za cíl uvádět řecké a římské autory v překladech do české literatury a psát česky v jejich duchu. Tento program uskutečnil jednak překlady sv. Jana Zlatoústého a sv. Cypriána, jednak svodem zemského práva *O práviech, súdiech i o dskách země české knihy devatery*. V. je zakladatelem českého humanistického překladu“¹⁶ (KOLÁR 2008: 1531). Při četbě tohoto textu bude každý zmíněnou legendou nezkažený čtenář předpokládat, že řeckými a římskými autory, které si Viktorin, doposud latinizující humanista, vytkl za cíl uvádět v překladech do české literatury, budou autoři pohanského starověku, a proto asi nebude schopen pochopit, jak zmíněný program mohl uskutečnit překlady prvokřesťanské literatury (sv. Jan Zlatoústý, sv. Cyprián). A nebude rozumět ani tomu, jak mohl uskutečnit programovou tezi „psát česky v jejich duchu“ (v duchu antických pohanských autorů? prvokřesťanských autorů?) svodem zemského práva.¹⁷ Pouze předem připravený konstrukt o národním humanismu a jeho

Všehrdovy postavy, snažili se mnozí literární historici ukázat, že svým přístupem (kritické hodnocení pramenů, znalost římského práva, citáty z antických autorů, elegance stylu) se jedná o dílo humanistické (srov. VLČEK 1951: 261–267, PRAŽÁK 1961b, MARTÍNEK 1981b: 94–99). To nepopíráme, nicméně tato skutečnost nic nemění na tom, že to bylo a je odborné právnícké dílo a že do dějin české literatury patří jen velmi okrajově.

- 16 Tato formulace je mimochodem velmi podobná té, kterou použil Milan Kopecký v kapitole „Antika a česky psaná literatura od konce husitství do Bílé hory“ v kolektivním díle *Antika a česká kultura*: „Kornel [...] chce antickou literární vzdělanost do českého prostředí záměrně uvádět v překladech a v jejím duchu česky tvořit. Dokázal to pak nejen překlady z Jana Zlatoústého a z Cypriána, ale také vynikajícím právníckým spisem *O práviech, o súdiech i o dskách země české knihy devatery*“ (KOPECKÝ 1978: 240). A v málo změněném znění ji použil i Jan Lehár v moderních popularizačních dějinách české literatury, kde čteme, že Viktorin Kornel ze Všehrd byl „propagátor překládání klasických řeckých a římských autorů a původní české tvorby v jejich duchu“ (LEHÁR 2008: 109). Když je mystifikace dokonána a obecně přijata, formulace tak nesmyslné, jako je právě tato, mohou nekriticky migrovat mezi různými pracemi a odborníky.
- 17 Co se týče údajné souvislosti spisu *Knihy devatery* s domnělým Všehrdovým programem, našli jsme v prozkoumané sekundární literatuře pouze jediný záblesk rozumného přístupu, a to u autora, který patří mezi největší šířitele legendy národního

zakladateli může učinit z tohoto galimatyáše srozumitelné heslo moderního literárního slovníku.

Musíme ale poznamenat, že v šedesátých letech minulého století Všehrdova legenda vzlétala ještě výš a dostávala se za hranici absurdity. Tak tomu bylo například v pracích, které Emil Pražák věnoval dalšímu národnímu humanistovi, Řehořovi Hrubému z Jelení. V jednom z nich můžeme číst tuto neuvěřitelnou úvahu: „Humanistům po celé Evropě, Erasma nevyjímaje, na lidu nezáleželo. [...] Je nedoceněným kladem českého národního humanismu, že byl zcela prost této vlastnosti již od svých začátků, od Všehrda. [...] Ale právě proto nabývá na české půdě, připravené husitstvím, svého pravého smyslu, protože výlučnost netkvěla v samé podstatě humanismu, nýbrž byla vlastností jedinců, kteří byli jeho nositeli. V něm samém nebylo překážek, aby se šířil neomezeně do všech vrstev, jen jeho nositelé se obávali, že by tím pozbyli své nadřaděnosti. Všehrdovi patří zásluha, že se nedal zevní exkluzivností humanismu odradit a dokázal odkrýt jeho pravý smysl, který se nejen nevzpíral, ale sám vedl k tomu, aby byl důsledně domyšlen a jeho přínosu použito k obecnému prospěchu“ (PRAŽÁK 1961a: 38–39). Absurdnost této formulace je tak zřejmá, že nepokládáme za potřebné ji rozebírat. Jde nám zde pouze o to, abychom ukázali, jak se česká poválečná literární věda odpoutala od skutečnosti, jak úplně abstrahovala od evropského literárního kontextu a šla dál a dál ve své nacionalistické koncepci, která žila jenom pro sebe samu.¹⁸ Nikdo snad zatím neměl odvalu — a zřejmě ji nebude mít ani v budoucnu — tvrdit na kterémkoli mezinárodním fóru, že Viktorin Kornel ze Všehrd, jehož nepatrné dílo nebylo přeloženo do žádného cizího jazyka, odkrýl pravý smysl humanismu, který zůstal neznámý i pro největší evropské

humanismu. Ke konci svého příspěvku do výše zmíněného sborníku uspořádaného k 500. výročí narození Viktorina Kornela profesor Emil Pražák přiznává: „Závěrem zbývá říci několik slov o tom, v jakém vztahu jsou Knihy devatery (ve svém původním znění) k programu národního humanismu, který Všehrd uložil do svého památného přípisu knězi Jírovi z r. 1495. Zprvu se snad může zdát, že vztah tu není žádný“ (PRAŽÁK 1961b: 301). Po strážlivém konstatování nicméně následuje tak spleť a nesrozumitelné vysvětlení tohoto vztahu, že jej zde nedokážeme tlumočit (zvědavého čtenáře odkazujeme přímo na pramen [IBID.: 301–302]).

¹⁸ Jediné nám známé výlety do oblasti literární komparatistiky se v souvislosti s produkcí a významem Viktorina Kornela ze Všehrd nacházejí v příspěvku „Místo Všehrdovo ve vývoji českého a evropského humanismu“ od J. B. Čapka (ČAPEK 1961). Tato studie se ale bohužel pohybuje v mainstreamu všehrdovské legendy a nevyužívá možností, které srovnávaný materiál nabízí. Autor například — snad právem — porovnává Všehrda s anglickým právníkem Johnem Fortescuem, ale zapomíná přitom říci, že Fortescue nezaujímá v žádných dějinách anglické literatury více než pár řádek. Domníváme se, že by literární komparatisté mohli velmi pomoci s dekonstrukcí legendy o Všehrdovi a o národním humanismu vůbec.

humanisty, a že evropský humanismus nabývá svého pravého smyslu na české půdě, protože už byla obdělána husitstvím.

III

Jelikož se všechna Všehrdova sláva jako zakladatele a vůdčí postavy tzv. národního humanismu zakládá na jeho předmluvě k překladu spisu *De reparatione lapsi* od sv. Jana Zlatoústého,¹⁹ musíme teď tento krátký text pozorně prozkoumat, abychom zjistili, zda se v něm nachází něco, co by fakticky ospravedlnilo tuto slávu.

Legenda spojená s touto předmluvou hraje v českém literárním dějepiscetví velmi důležitou úlohu jako základní kámen celé všehrdovské mytologie a jako inaugurační moment národního humanismu. V zmiňovaném procesu ztotožnění národního humanismu s národním obrozením je velmi často považována za výslovný program národního humanismu, a v modernějších pracích dokonce za jeho manifest.²⁰ Snad nejdál na této cestě došel Emil Pražák, jenž popularizační monografii o Řehoři Hrubém podává tuto charakteristiku Všehrdovy předmluvy: „Ve Všehrdově humanistickém manifestu byl tak tedy uplatněn nejen zřetel společenský a jazykový, nýbrž také už speciálně literární. Přitom význam manifestu netkví jen v jeho pouhém obsahu, v tom, jak charakterizuje myšlení a cítění svého původce a jeho doby, ale i v tom, a snad především v tom, že se stal kulturním programem pro celou další vývojovou fázi českého humanismu“ (PRAŽÁK 1964: 27). Takové tvrzení (a všechna tvrzení jemu podobná) nesnese kritické zkoumání.

Podívejme se na tento tzv. manifest nejdříve z vnějšího hlediska. Všehrdův text je předmluvou k jeho překladu *Knih Zlatoústého o napravení padlého*, který vyšel tiskem spolu s dalšími dvěma Všehrdovými překlady (*List k Donatovi o potupení světa* a *Výklad na modlitbu Páně od sv. Cypriána*) a jedním překladem od Řehoře Hrubého (*Že žádný nemuž uražen býti od jiného než sám od sebe* od sv. Jana Zlatoústého [*Knihopis* č. 3 581]).²¹ Kniha byla vytištěna v roce 1501 u Mikuláše Bakaláře v Plzni, tj. mimo politické a kulturní centrum českého království a při-

19 Přes veškeré úsilí literárních historiků vychválit tři patristické překlady a jeden právnícký spis, jež ovšem vedlo ke zkrácení jejich skutečného významu pro literární dějiny, nemůže být takto nerozsáhlé dílo základem toho, aby byl někdo oslavován jako velký humanista a spisovatel. Důraz je proto vesměs kladen na tuto předmluvu.

20 Použití slova *program* může bezpochyby odrážet jistou analogii s národním obrozením, avšak slovo *manifest* odkazuje na proklamace avantgardních literárních hnutí ze začátku 20. století. Použitým slovem je tak zdůrazněn iniciátorský, převratný význam Viktorina Kornela a završuje se jeho kanonizace jako otce zakladatele.

21 Domnívám se, že nikdy nebylo upozorněno na to, že údajný program národního humanismu se nachází v knize nehumanistického obsahu.

mo v tradiční baště tuzemského katolicismu.²² Musíme navíc předpokládat, že vyšla v obyčejném malém nákladu, typickém pro rachitický český knihtisk první poloviny 16. století²³ (podle Petra Voita náklady Bakalářových tisků nepřesahovaly 100 exemplářů [VOIT 2012: 82]). Z vnějšího hlediska tak nic neukazuje na rozšířenost, jakou bychom u textu, který měl fungovat jako program a výzva národního humanismu, předpokládali. Navíc samotný rozbor předmluvy jasně ukáže, že se v ní nenachází žádná koncepce ani program národního humanismu a že tradovaná interpretace překrucuje a zkrsluje její význam.²⁴

Předmluva by se dala rozdělit na tři hlavní tematické části, přičemž přechody mezi nimi jsou rétoricky vyznačené samotným autorem („Ale nyní o vieře širšieho mluvenie zanechám: K Zlatoústému se navrátím, kterýž ode mne nyní jest vyložen. | Ale od obecného k zvláštniemu dobrému se obrátě, řeč svú k konci přivedu, když o vykládání ne nic promluví.“). Obsah první části je charakteru výhradně náboženského a absolutně nic v ní nesvědčí pro tradovaný obraz národního humanismu. Ba právě naopak: najdeme v ní informaci, která tomuto obrazu odporuje, a snad právě proto nebývá citována v sekundární literatuře. Literární historiografie často upozorňuje, jak se Všehrd radil s knězem Jírou, utrakvistickým farářem kostela Matky Boží na Louži, o tom, co má překládat, a tohoto kněze prezentuje jako dalšího literárního aktéra rodícího se národního humanismu. Nejdříve musíme podotknout, že všechno, co dnes víme o knězi Jírovi, je jen jeho jméno a fara, kde působil, tj. údaje obsažené právě v této předmluvě; lze snad tedy předpokládat, že nepatřil mezi dobovou pražskou intelektuální elitu.²⁵ Nejenže

22 Je to jediná dochovaná tištěná produkce od Viktorina Kornela. Emil Pražák našel v muzejním rukopisném sborníku obsahujícím práce Vavřínce Krasonického (VF 41) zmínku o další Všehrdově knize, která byla údajně vtištěna v Benátkách (PRAŽÁK 1962: 213–215). Pokud kniha opravdu existovala, je dnes bohužel neznámá. Z Krasonického svědectví se dá odvodit, že se v každém případě jednalo o dílo náboženského obsahu, s humanismem nesouvisející.

23 Paralelně s vytvářením legendy o národním humanismu a jeho nesmírném literárním a kulturním přínosu vytvářeli Zdeněk Tobolka a jeho knihovědná škola podobný zkrslující konstrukt o velikosti a důležitosti českého knihtisku v 15. a 16. století. Nedávné práce Petra Voita ale tuto legendu důkladně demontují a staví český tisk na správné (tj. velice skromné) místo v evropském kontextu (VOIT 2009a, 2009b).

24 Za zmínku také stojí, že text údajně tak důležitý pro tradiční interpretaci humanismu v českých zemích byl naposledy v úplnosti vydán v roce 1874 (JIREČEK 1874; překvapivě není obsažen v nejmodernější čítance starší české literatury [LEHÁR — STICH 2000]). Troufáme si říci, že je tomu tak snad právě proto, že to bylo výhodné pro tuto interpretaci, která neobstojí, čteme-li celou předmluvu bez předsudků. Zato je velmi často citovaná v těch úryvcích, které bez kontextu vytvářejí falešnou představu shodující se s touto interpretací.

25 Ostatně je znám obecný intelektuální úpadek utrakvistického kléru začátkem 16. století, stejně jako jeho negativní postoj vůči humanismu.

nejsou doložené žádné jeho vztahy s učenými nebo humanistickými kruhy, ale ani jeho působení na Viktorina Kornela, jak jej známe z předmluvy, nijak neodráží náklonnost k humanistické nebo antické literatuře.²⁶ Všehrd vykládá, že mu Jíra uložil (ne že se s ním radil), aby přeložil spis *O napravení padlého* sv. Jana Zlatoústého. Hned potom ale podrobně vysvětluje, že farář mu dal na výběr mezi dvěma Zlatoústého díly (tím druhým byl spis *O důstojenství kněžském*) a že se rozhodl pro *Knihy o napravení padlého*, protože jejich obsah se týká nejenom kněží, ale všech křesťanů. Také nám sděluje hlavní účel tohoto překladu: „Aby netoliko Řekové a Latiníci, ale také i Čechové a Slováci řecké učitele k vzdělání viery křesťanské a upevnění mohli čísti, čtúc rozuměti, rozumějíc po tom naučení choditi, až by k nesmrtdnosti, kteráž jest viery odplata, došli“ (Ar^v).²⁷ Zatím tedy žádné stopy po humanismu nenacházíme, a nenajdeme je ani ve zbytku této části, která je celá věnovaná náboženským otázkám.

Druhá část předmluvy je především apologií českého jazyka, která v raném novověku patří k obvyklým obranám národního jazyka: „Kteréhož [Zlatoústého] sem i z té také příčiny rád vyložil,²⁸ aby se jazyk náš český i tudy šířil, šlechtil a rozmáhal, neb nenie tak úzký, ani tak nehladký, jakož se některým zdá. Hojnost a bohatstvie jeho z toho muož poznáno býti, že cožkoli řecky, cožkoli latině, o němčině nic nynie nepravím, muož povědieno býti, to též i česky. A nenie těch knih žádných řeckých ani latinských, leč bych se já milostí jazyka svého pojat jsa myšlil, aby v český obráceny býti nemohly“ (A4^v). Stejně jako je tomu u jiných evropských humanistů této doby, také Všehrdova obrana argumentuje tím, že čeština je rovnocenná řečtině a latině, jazykům tehdy považovaným za nepřekonatelný jazykový vzor.

26 Na tomto našem názoru nic nemění ani Pražákův pokus identifikovat kněze Jíru s Jiříkem Heremitou, utrakvistickým kazatelem známým svým životopisem Jana Husa (*Život i jest šlechtné obcování ctěného svatého kněze Mistra Jana Husi kazatele českého*, Praha? 1533?, *Knihopis* č. 2 950 [PRAŽÁK 1962: 218–224]). I kdyby bylo toto ztotožnění oprávněné, dnešní nevelké znalosti o Heremitovi naznačují, že nebyl důležitou literární osobností a že neměl žádné pouto s humanismem.

27 Všehrdovu předmluvu citujeme vždy podle strahovského exempláře: S. Joannes Chrysostomus: [*O napravení padlého*; *Žádný nemuož uražen býti od jiného než sám od sebe*]. S. Thascius Caecilius Cyprianus: [*O potupení světa*; *Pravý a gruntovní výklad na modlitbu Páně*]. [Plzeň, Mikuláš Bakalář] 1501 (*Knihopis* 3 581), Praha, Strahovská knihovna, sign. DR IV 4/1. Po každém citátu uvádíme příslušnou foliaci.

28 Upozorňujeme, že sám Všehrd tvrdí, že obohacení českého jazyka je až druhým důvodem jeho překladu. Hlavní důvod už vyložil v první části předmluvy: je to užitečnost náboženského obsahu Zlatoústého spisu (tomu se nelze divit, protože hlavním podnětem pro jakýkoli překladatelský čin je vždy samotný přeložený text). Nicméně mýtootvorná sekundární literatura o tom důkladně mlčí. Jak jsme už podotkli, první část předmluvy nebývá nikdy citována, protože pro všehrdovskou legendu nic nepřináší, naopak jí vlastně odporuje.

Následuje velmi zajímavá pasáž, kde Všehrdův humanismus²⁹ převáží i nad jeho utrakvistickou nábožností. Všehrd totiž připisuje bohatství, mír a spravedlivost v říšských městech tomu, že „již téměř všechny knihy pohanské i křesťanské z latinských, jeden jazyk druhým vykládají, německé sú učinili, kdež my snad ještě žádných nemáme“ (A5^r). Jako všichni evropští humanisté je přesvědčen, že *studia humanitatis* jsou správnou cestou k zlepšení člověka, a neváhá jim dát v tomto úkolu přednost (a to v předmluvě prvokřesťanského spisu) před samotným náboženstvím: „Ale ktož toto o Němcích vie, ten se tomu divit nebude. Neb rozličné knihy čítajíc mají, čím by se mohli vně i doma spraviti, a starých lidí následujíc, nová zločinstva zkrocují a z počátku jim zniknutí nedopúšťejí. Kdež u nás ani zákon Boží, ani pravda Božie, ani ustavičná den jako den kázanie, úpěníe, zpievanie, nic k tomu podobného uvésti, ani v městech, ani na zemi nemohú!“ (A5^v).

Ani přes lehké humanistické ladění není v druhé části předmluvy nic, co by alespoň trochu vypadalo jako literární program. Materiál, na kterém by měla stát celá všehrdovská legenda, se tedy musí nalézat v třetí části, tj. v textu, který v Jirečkově vydání představuje necelé dvě stránky. Dalo by se oprávněně očekávat, že by onen údajný tisíckrát připomenutý program tzv. národního humanismu měl být v této závěrečné části velmi pregnantně a jasně formulován. Nezaujatá četba však ukazuje, že tomu tak vůbec není. Třetí část začíná úvahami o dvou rozličných způsobech překládání („druzí slovo z slova, jiní rozum k rozumu vykládají“) a autorově příklonu k druhému způsobu po vzoru Horatia a sv. Jeronýma. Potom Viktorin vysvětluje, že svou překladatelskou činností nehledá peníze, ani slávu, ale pouze obecné dobré, a vyjadřuje svůj záměr pokračovat v rámci časových možností v této činnosti: „A srozumiem-li tomu, žeť tato má práce příjemna bude, přičiním se k tomu, ať bych více a více v tom a zvlášt uprázdním-li se kdy od svých domácích i obecních roztržených zaměstknání, svým úsilím slúžil“ (A6^v). A hned vzápětí následuje nejčastěji citovaná věta této předmluvy a Všehrdovy produkce vůbec: „Nechť jiní knihy nové latině písic skládají, a římský jazyk, vody do moře přilévajíc, šířie, ač i těch velmi málo u nás jest.“³⁰ Já knihy

29 I když je to snad dostatečně jasné z našeho předchozího výkladu, chceme zde ještě jednou upozornit, že Všehrda považujeme za opravdového humanistu. Chceme jen poukázat na to, že žádný program neformuloval, že svou (českou) literární činností k recepci humanismu v českých zemích nepřispěl a že si tudíž nezaslouží výjimečné místo, které mu v tomto procesu připisuje tradiční česká literární historiografie.

30 Už jednou jsme upozornili na tento Všehrdův povzdech nad nedostatkem latinsky psaných knih v Čechách, jenž ale zůstal víceméně nepovšimnut; někdy byl dokonce z citátu odstraněn (FERNÁNDEZ COUCEIRO 2011: 18). Kornel mluví z vlastní zkušenosti, protože velmi dobře znal nepočetné domácí latinské humanistické kruhy, ke kterým sám dříve patřil.

a sepsání starých a pravě dobrých lidí v českú řeč překládaje, chudého chci raději obohatiti, nežli se k bohatému špatnými dárky a jemu nevděčnými lísaje, pohrdán a potupen býti“ (A6^v). Když čteme tuto větu v kontextu, nemůžeme z ní vyvodit nic jiného než to, co sama říká, tj. že Všehrd nechce psát latinsky a že má v úmyslu pokračovat ve své překladatelské praxi, pro kterou si vybere spisy starých a dobrých lidí. Z jeho následné překladatelské činnosti vyplývá, že starými a dobrými lidmi myslel prvokřesťanské autory. Vůbec zde není řeč o tom, že by měl v úmyslu překládat antickou literaturu, tím méně psát vlastní práce v antickém duchu, jak se neustále bezdůvodně opakuje.³¹ Nenacházíme tedy v předmluvě nic, co by nám umožnilo mluvit o programu nebo o manifestu. Nenaarazíme ani na žádnou výzvu určenou dalším autorům, aby se s ním na tomto domnělém programu podíleli. Všehrd prostě vyjadřuje svůj osobní záměr odtrhnout se od latinsky píšících kruhů a nadále psát česky: „Já pak jiných nechaje, o sobě nynie mluviti budu, z jiných se ne všetečně vytrhna. Ačkoli také bych mohl latině snad, tak jako jiní mně rovní, psáti,³² ale věda, že jsem Čech, chci se latině učiti, ale česky i psáti i mluviti“ (A8^v). Bohužel tento osobní záměr se nakonec pro recepci antické a humanistické literatury v Čechách ukázal jako fakticky nevýznamný, protože Viktorin přeložil už jen další dvě patristická díla a napsal odbornou právnickou příručku.

Doufáme, že náš rozbor ukázal nepatřičnost pojmu *národní humanismus* a neoprávněnost výjimečného postavení, jež je Viktorinu Kornelovi ze Všehrd připisováno ve vývoji humanismu v českých zemích. Podle našeho názoru by se další badání v této oblasti nemělo opírat o tento fiktivní konstrukt, nýbrž by se mělo podívat na české písemnictví první třetiny 16. století nezatíženým, nepředpojatým očima. Snad tak jasněji vystoupí význam dalších českých literátů (Řehoř Hrubý z Jelení, Mikuláš Konáč z Hodiškova, Oldřich Velenský, Jan Mantuan Fencel) pro recepci humanismu, literátů, kteří byli odsunuti do pozadí velkolepou všehrdovskou legendou.

Tato práce je výstupem projektu Vnitřních grantů 2013 Filozofické fakulty UK (*Informační potenciál předmluv a dedikací v českých tiscích doby jagellonské*).

31 Celá předmluva je sice protkána obdivem k antickému písemnictví, nikde však není výslovně řečeno, že by si autor kladl za cíl překládat římské a řecké klasiky. V této části například cituje několik řeckých a římských autorů, ale pouze jako doklad, že i oni psali ve své mateřštině.

32 Viktorina zřejmě ještě pálí, jak ho Hasištejský napadl jako latinského básníka.

Prameny

HÝBL, Jan (ed.)

- 1820 *Kniha sv. Jana Zlatoustého O napravení Padlého*; přel. Viktorin Kornel ze Všehrd (Praha: Jozeffa ovdovělá Fetterlová z Wildembrunnu)

JIREČEK, Hermenegild (ed.)

- 1874 Viktorin Kornel ze Všehrd: *O právích země české knihy devatery* (Praha: Spolek českých právníků „Všehrd“)

LEHÁR, Jan — STICH, Alexandr (edd.)

- 2000 *Česká literatura od počátků k dnešku. Kniha textů 1. Od počátků do raného období. 9. století – I. třetina 19. století* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny)

TRUHÁŘ, Josef (ed.)

- 1893 *Listář Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic, Sběrka pramenů k poznání literárního života v Čechách, skupina druhá: Korespondence a cizojazyčné prameny, I* (Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění)

Literatura

ČAPEK, Jan Blahoslav

- 1961 „Místo Všehrdovo ve vývoji českého a evropského humanismu“; *Právněhistorické studie VII*, s. 59–76

FERNÁNDEZ COUCEIRO, Eduardo

- 2011 *Český utrakoistický humanismus v literárním díle Mikuláše Konáče z Hodiškova* (Praha: Togga)

HRABÁK, Josef (ed.)

- 1959 *Dějiny české literatury I.* (Praha: Akademie věd)

JAKUBEC, Jan

- 1929 *Dějiny literatury české I.* (Praha: Jan Laichter)

JUNGMANN, Josef

- 1849 *Historie literatury české*; 2. vydání (Praha: České muzeum)

KOLÁR, Jaroslav

- 2008 *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 4 S–Ž*; ed. Luboš Merhaut (Praha: Academia)

KOEPECKÝ, Milan

- 1978 „Antika a česky psaná literatura od konce husitství do Bílé hory“; Ladislav Varcl et al. (edd.): *Antika a česká kultura* (Praha: Academia)
- 1979 *Pokrokové tendence v české literatuře od konce husitství do Bílé hory* (Brno: Opera Universitatis Purkynianae Brunensis)
- 1988 *Český humanismus* (Praha: Melantrich)

KRISTELLER, Paul Oskar

- 1955 *The Classics and Renaissance Thought* (Cambridge/Massachusetts: Harvard University Press)

LEHÁR, Jan

- 2008 „Humanismus“; in Jan Lehár, Alexandr Stich, Jaroslava Janáčková, Jiří Holý: *Česká literatura od počátku k dnešku*; 2. doplněné vydání (Praha: Nakladatelství Lidové noviny), s. 103–122

NOVÁK, Arne

- 1909 „Příspěvky dějinám českého humanismu“; *Listy filologické* XXXVI, s. 209–230
1946 *Dějiny českého písemnictví* (Praha: Sfinx)

NOVÁK, Jan V. — NOVÁK, Arne

- 1936–1939 *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*; 4. přepracované a rozšířené vydání (Olomouc: R. Prombergr)

MALURA, Jan

- 2012 „Josef Truhlář a bádání nad humanismem v českých zemích“; in *Viator Pilsnensis neboli plzeňský poutník. Literárnímu vědci Viktoru Viktorovi k sedmdesátinám* (Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni), s. 69–76

MARTÍNEK, Jan

- 1981a „Výzva Pražanům z roku 1493 přičítaná Všehrdovi“; *Listy filologické* CIV, č. 1, s. 53–65
1981b „Starší období Všehrdovy literární činnosti“; *ibid.*, č. 2, s. 90–101

PRAŽÁK, Emil

- 1961a „Místo Řehoře Hrubého ve vývoji českého humanismu“; *Česká literatura* IX, č. 1, s. 29–48
1961b „Knihy devatery jako dílo literární“; *Právněhistorické studie* VII, s. 289–302
1962 „Tři všehrdovské příspěvky“; *Právněhistorické studie* VIII, s. 213–225
1964 *Řehoř Hrubý z Jelení* (Praha: Svobodné slovo)

STORCHOVÁ, Lucie

- 2007 „Musarum et patriae fulgida stella suae. Inscenace Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic a sebeidentifikační praktiky českých humanistů poloviny 16. století“; *Sborník národního muzea v Praze, Řada C — Literární historie*, LII, s. 9–18
2011 *Paupertate styloque connecti. Utváření humanistické učenecké komunity v českých zemích* (Praha: Scriptorium)

TRUHLÁŘ, Josef

- 1894 *Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II.* (Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění)

VLČEK, Jaroslav

- 1951 *Dějiny české literatury* I. (Praha: Československý spisovatel) [1897]

VOIT, Petr

- 2009a „Nový pohled na dějiny renesančního knihtisku v Čechách a na Moravě“; *Knihy a dějiny* II/15, s. 33–43
2009b „Počátky renesanční typografie v Čechách a na Moravě“; *Listy filologické* CXXXII, s. 125–135
2012 „Mikuláš Bakalář jinak“; in *Kniha. Zborník o problémech a dejinách knižnej kultúry* (Martin), s. 68–106

Résumé

The term *national humanism*, which has hitherto been generally valid and understood to be a deliberately created group of litterati with a proclaimed leader, a founding manifesto and a specific literary programme is the product of a long-standing myth-creation process, which started in the 19th century and culminated in Czech postwar Marxist-nationalist-inspired literary historiography. This legendary narrative presents the figure of Viktorin Kornel of Věšhrdy as a founding father who in his famous preface to the translation by Jan Zlatoušský allegedly formulated the programme for this new literary movement.

However, this interpretation does not stand up to critical examination. The celebrated author Viktorin Kornel did not write any original work in Czech or translate any antique or humanist writings. Besides, an unbiased reading of this preface shows that it does not express any programme or any group policy. Hence the time has come for the history of the reception of humanism in literature written in Czech to extricate itself from this distorted interpretation and to start to examine more thoroughly the other protagonists who have hitherto been upstaged by this grand Věšhrdy legend.

Klíčová slova /Keywords

humanismus — českých humanismus — národní humanismus — Viktorin Kornel ze Věšhrd

humanism — Czech humanism— national humanism — Viktorin Kornel of Věšhrdy

Návrat humanismu aneb Co si počít s Viktorinem Kornelem?

Jan Malura

Na paměť 100. výročí smrti Josefa Truhláře

Je nepochybně dobrou zprávou, že literatura období humanismu se stává opět důležitým tématem filologického a historického bádání. Tento „návrat humanismu“ bude přirozeně doprovázen odbornou diskuzí. Petr Voit a zejména Eduardo Fernández Couceiro v tomto čísle *České literatury* oprávněně zpochybňují výklad humanistické literatury v českých zemích, založený na ostré dichotomii národního a latinského humanismu. Zastavme se u některých tezí.

Koncept národního humanismu

Je užitečné stopovat genezi konceptu tzv. národního humanismu, hodnotit jej však emocionálními povzdechy či ironicko-polemickou rétorikou, jak to místy činí Eduardo Fernández Couceiro, nemá větší smysl, zejména proto, že jde o historickou, dnes již antikvovanou interpretaci nežijících badatelů. Oba pánové se shodují, že ocenění Viktorina Kornela ze Všehrd má kořeny v národněobrozenské koncepci literárních dějin. Upřesněme tyto výklady. Ano, badatelé, kteří rozvíjeli koncept národního humanismu, se identifikovali s představou literatury v domácím jazyce, jež spoluvytváří identitu moderního národa. V návaznosti na Jungmanna takovou koncepci prosazoval především Josef Jireček, který při výzkumu literatury 16. a 17. století silně upřednostňoval českojazyčnou literární produkci. Zároveň je třeba zdůraznit, že ve středoevropském prostoru jsou podobné projevy dosti běžné. U našich západních sousedů se už pár desetiletí hovoří o politické funkci německého literárního dějepisu 19. století a o literárněhistorickém nacionalismu, který kanonizoval literární díla zrcadlící „národní duši“, resp. „ducha dějin“ národa (např. WEIMAR 1989). To, co máme před sebou v případě národního humanismu a Viktorina Kornela ze Všehrd, je spíše nevinná a nevýrazná podoba této tendence; větší emoce vyvolávala středověká literatura a v našem prostředí zejména

rukopisná falza.¹ Oba badatelé správně upozorňují také na konfesijní aspekt celého problému a pozastávají se nad tradičním prosazováním nekatolické literární tvorby (srov. též knižní studii FERNÁNDEZ COUCEIRO 2011). Ovšem ani to není česká specialita, např. termíny jako *jezuitismus* a *protireformace* fungovaly jako pejorativní nálepky i v literárněhistorickém myšlení německém, jak o tom svědčí klasická syntéza německých dějin literatury Hermanna Hettnera.

Zásadní podíl na ustálení konceptu národního humanismu měl Josef Truhlář (1840–1914), jehož práce zmiňuje také Fernández Couceiro. Upřesněme úlohu tohoto precizního filologa, editora a literárního historika, velkého znalce nejen doby humanismu, ale i středověkých rukopisů, jehož výročí si tento rok připomínáme (Národní knihovna o něm letos na jaře uspořádala výstavu a chystá také výbor z jeho statí). Truhlář se humanismem zabýval od šedesátých let 19. století a viděl v něm dějinný pokrok, osvětu i historickou příležitost, jak „vymanit ducha českého z poddanství cizí autority“ (TRUHLÁŘ 1870: 376). Do jeho hodnocení vnášel emocionální a zároveň národněemancipační hlediska (srov. už jen název jedné z jeho statí: „Kterak se zachovali nejstarší humanisté k národu českému“ [IDEM 1880]), což byl jeden z důvodů, proč v latinské tvorbě spatřoval slepou a nebezpečnou cestu. Je třeba zdůraznit, že odpor k latinským humanistům, který zaznívá u Josefa Truhláře, ale např. též u klasického filologa Josefa Krále, nemá jen nacionální a ideové kořeny, jejich motivace jsou v mnoha případech dobově estetické. Jsou to obdivovatelé a zároveň překladatelé antické klasiky, která je pro ně — jako pro lečjakého vzdělance 19. století odchovaného školní četbou — estetickým ideálem, vzorem evropské literární kreativity. V latinském humanistickém básnictví spatřují „parazitování“ na antických vzorech (KRÁL 1892) či „pouhé kopírování a drancování nedostižných originálů antických“ (TRUHLÁŘ 1870: 381).² Estetická averze k latinskému písemnictví tedy otvírala dveře k ocenění česky psané tvorby humanismu, jejíž reprezentativní osobností se postupně a ne zrovna šťastně stal Viktorin Kornel ze Všehrd.³ Pro poznání domácieho

-
- 1 Postupné mizení *RKZ* ze scény vyvolávalo rostoucí zájem badatelů poslední třetiny 19. století o mladší literární období, tedy o humanismus a jeho pokud možno autonomní podoby.
 - 2 Nejnovější interpretační koncepce humanismu považují právě intertextualitu, hodnocenou zcela neutrálně, za klíčový rys celé epochy. Lucie Storchová chápe — v návaznosti na recentní zahraniční práce — humanistickou literaturu jako specifickou „diskurzivní aktivitu“, jejíž podstatou není kreativní individuální tvorba, ale školský dril, memorování a zejména tzv. kombinatorní psaní, založené na reprodukci a recyklaci (STORCHOVÁ 2011: 36–44).
 - 3 Popravdě řečeno, Viktorin Kornel ze Všehrd a jemu blízcí neznamenali pro Josefa Truhláře kýžený hodnotový vrchol humanistické literatury; pokud čteme jeho texty pozorně, vidíme, že neuskutečným ideálem byla česky psaná časoměrná poezie, která mohla (nebýt roku 1620 a zhoubného „jezuitismu“) obrodit skomírající české básnictví.

myšlení o literatuře by bylo užitečně detailněji popsat (ne emocionálně hodnotit) příčiny a cesty těchto mytizáčnických (ne mystifikačních!) výkladů literatury 16. století, a to v souvislostech s dobovými proměnami diskurzů společenských věd (obrozenský nacionalismus, masarykovská koncepce reformační humanity, paradigma „pokrokovosti“ a „lidovosti“ u pouňorových marxistů).

Pozice Viktorina Kornela

V naší starší literatuře máme několik person, o nichž se po několik generací tradovala šablonovitá a nekritická hodnocení. Patří k nim také Daniel Adam z Veleslavína, který jistě zřetelně formoval literární život poslední třetiny 16. století, ale je značně problematické, pokud se tento tiskař a nakladatel stával klíčovou, emblematickou figurou vrcholného humanismu a jeho jméno vstupovalo do literárněhistorických označení celé epochy (*doba veleslavínská*). Jenomže nevytvářejme bojovou frontu tam, kde už není třeba válečných tažení! Tyto koncepty, pilíře a nálepky se postupně — tedy ne programovým řezem, ale přirozenou cestou — vytratily z předních pozic školské praxe i literárněhistorického diskurzu a dnes už z nich téměř nic nezůstalo. Jenom pár příkladů: Viktorin Kornel ze Všehrd je hodnocen i v *Lexikonu české literatury* jako průkopník humanistického překladu, ne jako zakladatel národního humanismu, kterýžto pojem tady vůbec nezaznívá, stejně tak se tu nehovoří ani o „manifestu“, „předmluvě“, autorově výjimečnosti apod. (srov. KOLÁR 2008: 1 531). Heslo v *Lexikonu* je strážlivé i svou délkou, což je důležitý indikátor významu, a celkově dává najevo, že daného spisovatele nepovažuje za prvořadého autora (stejný rozsah má ve stejném díle např. heslo „Oldřich Velenský“ nebo „Matěj Vierius“ a mnohem větší pak „Jan ze Středy“, „Tomáš Štítný ze Štítného“ anebo právě „Josef Truhlář“).⁴ *Česká literatury od počátku k dnešku* pojednává odděleně o latinské a české literatuře, ale nemluví o národním humanismu, pouze o „české literatuře v období raného humanismu“ (LEHÁR 1998: 112–118). Fakt, že Kornel není — na rozdíl např. od Václava Hájka z Libočan, Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic nebo dokonce latinského básníka Jan Chorinna — zařazen do čítanky k této populární příručce, jednoznačně svědčí o proměně domácího literárního kánonu. Většina novějších středoškolských učebnic sice uvádí jméno Viktorina Kornela mezi skupinou česky píšících humanistů, ale — jak soudím z téměř dvacetiletého kontaktu s mladými adepty bohemistiky na univerzitě — středoškolská praxe neklade na tuto postavu pražádný důraz (jinou otázkou je, co vůbec dnešní maturant zná z české renezanční a humanistické literatury).

4 Lexikonové heslo interpretuje Fernández Couceiro zkresleně, formulace Jaroslava Kolára „uvádět řecké a římské autory“ přece nenavozuje dojem, že by se mělo jednat o pohanské autory, hovoří se prostě jen o autorech píšících řecky a latinsky.

Ve skutečnosti jedinou z vlivných syntéz poslední doby, kde patří Viktorinovi Kornelovi ze Všehrd a národnímu humanismu významnější místo, jsou *Velké dějiny země Koruny české VI.* s bohatými kapitoly o literatuře a umění v letech 1437–1526 (ČORNEJ — BARTLOVÁ 2007). Vzhledem k tomu, že tuto práci Fernández Couceiro nezmínuje, připomínám, že Petr Čornej v ní hovoří o „programu národního humanismu“ a Viktorinovi Všehrdovi rezervuje rozsáhlou pasáž. Jeho činnost dává pozoruhodně do souvislosti s husitským požadavkem srozumitelnosti a kulturními funkcemi češtiny, která se v letech 1495–1500 stala úředním jazykem, a rovněž s diskuzí o zemském zákoníku. Pro Kornelovy spisy, stejně jako pro díla Řehoře Hrubého, pak Čornej nachází vlastní označení *občanský humanismus*, to jest humanismus, který nepěstuje samoúčelnou učenost, ale pracuje ve prospěch obce, tedy tehdejší kališnické Prahy (IBID.: 616–620).

Humanistická předmluva a humanistický překlad

Jaké je tedy reálné místo Viktorina Kornela v dějinách české literatury? K tzv. živým autorům minulosti rozhodně nepatří (nikdo ho dnes dobrovolně nečte, nemá k tomu ostatně ani pomůcku v podobě moderní edice); jeho dílo může mít nanejvýš „hodnotu vývojovou“. Je třeba zvážit, jestli Všehrd nějak zásadněji předznamenal další dění a vybočil z dobového standardu, který Fernández Couceiro označuje termínem *utrakvistický humanismus*.⁵ Petr Voit zdůrazňuje v mnoha svých statích význam paratextů, zejména předmluv a dedikací, coby klíčových segmentů humanistického tisku. Fernández Couceiro nespatřuje z tohoto hlediska na předmluvě Viktorina Kornela k překladu *Knih o napravení padlého* nic mimořádného a konstatuje, že má běžné rysy své doby, a to včetně apologie národního jazyka. Vzhledem k tomu, že se pohybujeme v období kolem roku 1500, by bylo nezbytné taková tvrzení doložit. Ze starší doby a vzdálené Itálie je dobře známý Danteho traktát *De vulgari eloquentia* (O rodném jazyce), na nějž se ostatně odvolává také Viktorin Kornel, což jistě není v českém utrakvistickém prostředí zcela standardní odkaz a může svědčit o jistém programovém záměru. Ve středoevropském prostředí raného humanismu ovšem obrana rodného jazyka formulovaná tímto jazykem nepředstavovala, pokud vím, běžně rozšířený „žánr“. Na druhé straně bych ani toto relativní novátorství Kornelovy rétoricky koncipované předmluvy nepřeceňoval. Proč by vůbec dnes měl mít krátký jazykověobraný prolog zásadnější význam pro dějiny literatury?

5 Jako vhodnější se mi jeví širší označení *reformáční humanismus*, do nějž lze vměstnat nejen tuto kališnickou produkci, ale i literární činnost Jednoty bratrské, nebo dosud málo známé, ale pozoruhodné luteránské aktivity z let 1580–1620; konfesijní identita mnohých tisků 16. století je navíc nejasná, resp. v mnoha případech je patrně pouze obecně nekatolické, „protiřímské“ vymezení.

Za mnohem důležitější lze považovat zhodnocení místa Viktorina Kornela v dějinách humanistického překladu, protože překlady, adaptace a transformace cizojazyčných předloh do národních jazyků jsou významnou tvůrčí metodou autorů raného novověku. Není, domnívám se, podstatné, že Kornel nepřekládal starověké klasiky, ale církevní Otce, také oni byli považováni za antické autority, píšíci vzorovým literárním jazykem, pro něž bylo třeba najít adekvátní způsob tlumočení. Význam překladů patristických autorů pro rozvoj českojazyčné literatury 16. století bych vůbec nepodceňoval. Dovolím si malou odbočku a upozorním na recepci a počestování spisů sv. Augustina, resp. děl pseudoaugustinovských. S humanismem si totiž toto vstřebávání niterných augustinovských textů, formulovaných s rétorickou elegancí, vůbec neodporuje, ostatně v předbělohorských Čechách se na něm výrazně podílí také recepce děl Francesca Petrarky, čítankového humanistického klasika a zprostředkovatele myšlenek sv. Augustina (srov. PELÁN 1996). Augustinovské překlady a poté i tlumočení novějších německých a latinských děl introspektivní rozjímavé prózy (Martin Moller, Johann Gerhard aj.) v každém případě vyžadovaly vyspělého čtenáře, měšťana, který toužil po osobní kultivaci na základě individuální četby, směřující k duchovnímu cvičení. Petr Voit vidí problém našeho literárního života první poloviny 16. století mj. v neemancipovaném čtenáři, kterého dobová tiskařská produkce nevedla k návyku pravidelného tichého čtení (také VOIT 2013a). Vydavatelská úspěšnost náročnější náboženskyvzdělavatelé literatury, opakované vydávání těchto titulů⁶ a zároveň jejich stylistická zpracovanost ukazují, že zejména v poslední třetině 16. století se u nás dostává v masovějším měřítku ke slovu vyspělejší čtenář (a také čtenářka!). Je pravděpodobné, že cesta k němu vedla i přes vyspělou překladatelskou tradici.

Vraťme se ovšem k době kolem roku 1500 a Viktorinu Kornelovi ze Všehrd. Lze v tomto měšťanském spisovateli vidět iniciátora důležité a stylisticky vyspělé linie humanistického překladu? Jiří Levý hovoří o evropském humanistickém překladu jako de facto o filologickém experimentu, který má šířit a „šlechtit“ domácí jazyk, přičemž novátorská je snaha překládat ne doslovně, ale podle významu („rozum k rozumu“). Kornelovy aktivity zapadají podle půl století starých názorů Levého právě do tohoto proudu (LEVÝ 1996: 27–34). Stálo by za to nově a důkladně přezkoumat Všehrdovo postavení ve vývoji humanistického překladatelství a v dobových diskurzích o způsobech tlumočení textu, které nevyznívají tak jednoznačně, jak se to může na první pohled jevit (k situaci v německém prostředí srov. RÖCKE — MÜNKLER [ED.] 2004: 84–90). Pokud se nepotvrdí alespoň tato iniciační a průkopnická role, máme před sebou opravdu druhořadého autora, který kromě standardního „zčešťování patristiky“ může zaujmout jen kulturněhistoricky cennou právnickou příručku.

6 Pro nedostatek prostoru odkazují alespoň souhrnně na bibliografické záznamy podle *Knihopisu Digital*: č. 247, 876, 882, 887–889, 5 927, 5 929–5 931, 18 250 ad.

Jak dál s humanismem?

Petr Voit ve svých nejnovějších statích upozorňuje na fakt, že český literární život počátku 16. století je v oblasti knižní kultury „rachitický“ a konzervativní, a to v podnikatelské i řemeslné rovině, a má celkově spíše středověký než humanistický charakter. To jsou důležitá zjištění, která narážejí na obecný problém vymezení humanismu (VOIT 2013b). Eduard Petruš již dříve zdůrazňoval potřebu uchopit období humanismu dynamicky, z několika perspektiv a akcentoval při jeho definici a periodizaci i mimopražská kulturní centra, úlohu tiskařů a fenomén informační exploze (např. PETRUŠ 1996: 190–232). Je zjevné, že studium literatury předbělohorské epochy potřebuje nové, mezioborové impulzy. Kolega Voit navrhl na nedávné hájkovské konferenci uspořádat širší badatelské setkání na téma humanismus v českých zemích, ostatně i článek v tomto čísle *České literatury* zahajuje připomenutím dávné liblické konference o humanismu, která nám může být inspirací i upozorněním na „rostoucí dluhy“. Nezbyvá než souhlasit. Je nejvyšší čas vést debatu na toto téma a zároveň ověřovat či nově definovat základní periodizační mezníky a konceptuální pojmy.⁷

Literatura

ČORNEJ, Petr — BARTLOVÁ, Milena

2007 *Velké dějiny zemí Koruny české VI.* (Praha: Paseka)

FERNÁNDEZ COUCEIRO, Eduardo

2011 *Český utrakvistický humanismus v literárním díle Mikuláše Konáče z Hodišкова* (Praha: Togga)

KOLÁR, Jaroslav

2008 „Viktorin Kornel ze Všehrd“; in *Lexikon české literatury*. 4 S–Ž; ed. Luboš Merhaut (Praha: Academia)

KRÁL, Josef

1892 „Mistra Jana Campana Vodňanského komedie »Břetislav«“; *Listy filologické* XIX, s. 257–267

LEHÁR, Jan — STICH, Alexandr (edd.)

2000 *Česká literatura od počátků k dnešku. Kniha textů I. Od počátků do raného obrození. 9. století — I. třetina 19. století* (Praha: NLN)

LEHÁR, Jan

1998 „Humanismus“; in Jan Lehár, Alexandr Stich, Jaroslava Janáčková, Jiří Holý: *Česká literatura od počátků k dnešku* (Praha: NLN), s. 103–122

7 Patří k nim např. kategorie: *národní/český/latinský humanismus; reformační humanismus a konfesijní identita; popularizovaný humanismus; barokní humanismus; humanistické techniky psaní; renezanční typografie; renezanční poetika a rétorika; pojem imitatio ad.*

LEVÝ, Jiří

1996 *České teorie překladu. Vývoj překladatelských teorií a metod v české literatuře*; Sv. I, 2. vydání (Praha: Ivo Železný)

TRUHLÁŘ, Josef

1870 „Humanismus v Čechách“; *Časopis Muzea Království českého* XLIV, s. 370–390

1880 „Kterak se zachovali nejstarší humanisté k národu českému“; *Časopis Českého muzea* LIV, s. 476–489

PELÁN, Jiří

1996 „K české recepci Francesca Petrarky“; *Svět literatury*, č. II, s. 3–16

PETRŮ, Eduard

1996 *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře* (Olomouc: Votobia)

RÖCKE, Werner — MÜNKLER, Marina (ed.)

2004 *Die Literatur im Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit. Sozialgeschichte der deutschen Literatur Band I.* (München: Hanser Verlag)

STORCHOVÁ, Lucie

2011 *Paupertate styloque connecti: Utváření humanistické učenecké komunity v českých zemích* (Praha: Scriptorium)

VOIT, Petr

2013a „Rozpaky nad českou literární a čtenářskou obcí přelomu 15. a 16. století“; in A. Císařová Smítková, A. Jelínková a M. Svobodová (edd.): *Libri magistri muti sunt. Pocta Jaroslavě Kašparové* (Praha: Knihovna AV ČR), s. 35–41

2013b „Úvahy nad pohybem a periodizací českého předbělohorského knižtisku“; *Knihy a dějiny* 18/19, červen, s. 55–67

WEIMAR, Klaus

1989 *Geschichte der deutschen Literaturwissenschaft bis zum Ende des 19. Jahrhundert* (München: Fink)

Résumé

This article enters into the discussion over the literary history concept of “national humanism”. It recalls the genesis of this category in the 19th century, stressing in particular the role of Josef Truhlář, a prominent literary historian and expert in humanist literature. It assesses the position of Viktorín Kornel of Všehrdu in contemporary literary history textbooks and considers the importance Kornel’s translation work (drawing attention at the same time to the broader context of translations of religious literature in Czech reformation humanism). It concludes with a reference to other current problems in research into humanist literary culture.

Klíčová slova / Keywords

národní humanismus — reformační humanismus — Viktorín Kornel ze Všehrd — Josef Truhlář — humanistický překlad — humanistická předmluva

national humanism — reformation humanism — Viktorín Kornel of Všehrdu — Josef Truhlář — humanist translation — humanist preface

Vědecké reprezentace renezančního humanismu a utváření kolektivních kulturních identit

Lucie Storchová

Studie Eduarda Fernándeze Couceira přináší velmi zdařilý rozbor toho, jak se v české badatelské tradici zformoval koncept tzv. *národního humanismu* a jakou roli v tomto procesu sehrála „zakladatelská“ figura Viktorina Kornela ze Všehrd a jeho „manifestu“. Nemá myslím moc smysl dál poukazovat na problematické body interpretace Milana Kopeckého ani se do jeho jinak velmi ucelených a propracovaných výkladů jakkoli „strefovat“. Zjednodušeně řečeno totiž platí, že Kopeckého východiska ani jeho jednotlivé teze často vlastně nelze empiricky ověřit — dávají smysl pouze jako součást této interpretace, která jako celek vychází z určitých narativních předpokladů. Ty umožnily Kopeckému umlčet významové alternativy a provést určité výkladové redukce. Kandidátů na nejobtížněji verifikovatelnou tezi je v Kopeckého výkladu hned několik, rozhodně by mezi ně patřila: 1. údajná orientace národního humanismu po roce 1500 na široké vrstvy městského obyvatelstva a vůbec předpokládaná kulturní hegemonie utrakvistického měšťanstva; 2. údajný odklon národního humanismu od náboženské literatury a jeho výrazně prakticistní ráz; 3. rozdílná náboženská, stavovská a politická východiska autorů obou „jazykových větví“ (ve smyslu, že latinští autoři se již od doby Hasištejnského zaměřovali na aristokratismus a katolictví); 4. synkreze naukovosti a uměleckosti jakožto specifikum výhradně národního humanismu; 5. tvrzení, že po roce 1600 národní humanismus začíná upadat a zcela přestává existovat po porážce stavovského povstání roku 1620 nebo že 6. „historický význam“ národního humanismu je automaticky větší než latinského.

O každé z těchto Kopeckého tezí by bylo možné napsat text stejně rozsáhlý, jako je studie Petra Voita v tomto čísle *České literatury*, výrazně zpochybňující první a druhý bod. O to zajímavější jsou ovšem závěry Fernándeze Couceira stran perzistence konceptu národního humanismu v českém bádání. Tento koncept si v české historické a literární vědě skutečně udržuje postavení něčeho zdánlivě zcela „samozřejmého“; i v zcela nedávných studiích se setkáváme s představou dvou striktně oddělených „větví“ humanistické li-

teratury v českých zemích. Badatelé a badatelky je sice již neoznačují pomocí slov jako *národ*, *laicizace* či *pokrok*, ale odkazují na stále stejné události a figury, mezi něž patří i Viktorin Kornel ze Všehrd a jeho údajná snaha zprostředkovat českému měšťánskému publiku antická díla.¹

Hlavním badatelským limitem podobných přístupů pak je, že vzhledem k předpokládané nepřeklenutelné propasti mezi oběma „jazykovými větve- mi“ neumožňují položit si zcela zásadní otázku, totiž jaký byl **vztah** mezi latinskou tvorbou a psaním ve vernakulárních jazycích v 16. století a 17. století? Vztahem zde nemyslíme pouze to, že např. latinské dedikační básně představovaly nedílnou součást českých humanistických spisů nebo že celá řada autorů dokázala psát v obou modech, aniž by z toho nutně vznikal nějaký hodnotový rozpor. Českojazyčná tvorba navíc nepředstavovala ani zdaleka jedinou nelatinskou literaturu, která v této době v českých zemích vznikala. Můžeme oprávněně předpokládat, že literární produkce v hagiolektech i vernakulárních jazycích (v latině, případně hebrejštině, němčině a možná i jidiš) byla ve více či méně dynamické interakci, kterou patrně ovlivňoval především latinský vzdělávací systém a formalizovaný model latinské literatury. Existuje sice již základní výzkum týkající se způsobů, jak čeští humanističtí učenci nakládali s antickými texty při psaní latinských děl (STORCHOVÁ 2012), ale žádná pozornost nebyla dosud věnována např. tomu, zda mělo tzv. excerptové čtení a kombinatorní psaní nějaký dopad na humanistickou nelatinskou tvorbu. Byl tento vliv srovnatelný např. v německy a česky psané humanistické literatuře? A jak se tyto intertextové vztahy proměňovaly? S literaturou se navíc v období raného novověku pojila řada dalších kulturních praxí, jako např. mecenát či vytváření učeneckých sítí a jiných komunikačních platform — ovlivňovala je nějak předpokládaná interakce mezi „humanistickými literaturami“? Jaký vztah měla jazyková specifická humanistického psaní k rovině diskurzů, ideologií či produkci různých forem vědění? Podobné otázky si nemůžeme klást, pokud přistoupíme na představu o pouze dvou zcela oddělených literárních větvích českého humanismu, jejichž nositeli byly různé sociální třídy s odlišnými kulturními a politickými zájmy.

Vědecké reprezentace latinského humanismu a politiky identit národních společenství

Studie kolegy Fernándeze Couceira však především ukazuje, jak úzce starší bádání souviselo s aktuálními politikami společenství, která vědění o renezančním humanismu produkovala. Jak literární historie v 19. a 20. století reagovala na politiky evropských národních společenství, můžeme stručně

1 Za všechny jmenujme studii, která byla publikována teprve loni (KUBIŠTA 2013: 702).

osvětlit na příkladu vědeckých reprezentací „latinského humanismu“. Téma latinského humanismu stojí zdánlivě mimo nacionální rámec (v bádání od sedmdesátých let minulého století se ostatně zdůrazňovala právě nadnárodní povaha raněnovověké vzdělanosti), přesto bylo od poslední třetiny 19. století výrazně nacionalizováno.² Silná nacionální významová valence souvisí mimo jiné s představou o humanistické učenosti a literatuře jako o svěbytné formě kulturního přenosu. Ať už se v případě české literární historie jedná o diskuzi o původu humanismu v Olomouci či etablování latinského humanismu v Čechách (STORCHOVÁ 2014a), renezanční humanismus byl pojímán jako soubor civilizačních hodnot, které jsou díky aktivitě učeneckých „apoštolů“ přenašeny z italského území do dalších západoevropských center a posléze do severoevropských, střeoevropských a dalších periferií. Ty díky tomuto přenosu údajně získaly možnost stát se aktéry jednoho z nejdůležitějších přelomových období v novověkých dějinách a participovat na učeneckém projektu vytyčujícím hranice tehdejšího „civilizovaného světa“. Zájem o epochu humanismu ve vlastních dějinách pak souvisel se snahou dokumentovat příslušnost daného národního společenství k „evropské civilizaci“. Právě vazba na politiky národních identit mohla být jedním z důvodů intenzivního badatelského zájmu historiků o renezanční humanismus a rovněž legitimity a dlouhodobé podpory, jíž se tento výzkum od poloviny 19. století těšil.

Zvláštní pozornost badatelů se soustředila na lokální „kulturní ikony“, tedy na učence zprostředkující kontakty mezi italským centrem a periferií (v jejich biografích se zdůrazňovalo studium přímo v Itálii, případně vazby na učence stojící blízko centru). Na figurativní rovině se uplatnily metafory přenosu „světla“ na „temná území“, často spojené s představou o překonávání „temného“ středověku; humanisté byli popisováni jako „apoštolové“ civilizace apod.

Nejenže podobné představy o humanismu redukuje mnohost intelektuálních projevů na jeden homogenní kulturní proud. Jak nedávno upozornili Jörg Feuchter, Friedhelm Hoffmann a Bee Yun (FEUCHTER — HOFFMANN — YUN 2011), samotný fakt, že se určitý jev ve starším dějepisectví chápal jako kulturní přenos, má přímou souvislost s politikami kulturních identit. Kulturní transfer je vyloženě (badatelským) konstruktem a jeho existence v minulosti se navíc — obzvláště v případě starších období — často postuluje na základě pouze minimálních pramenných dokladů. Již v momentě, kdy se badatelé a badatelky rozhodnou něco definovat jako transfer, nutně vstupují do hry určité hodnotové rámce, ideologie a imaginace. Právě na jejich základě se určitý kulturní segment chápe jako dostatečně hodnotná jednotka, aby mohl být přenesen do jiné kultury a případně pozměněn v jejím rámci. Do způso-

2 Toto období koinciduje s literárněhistorickou nacionalizací vernakulárních humanistických literatur, kterou v českém prostředí představuje Josef Truhlář (srov. MALURA 2012: 70).

bu, jak se popisují transfery, se rovněž často promítají představy o hierarchii mezi výchozí a recepční kulturou; přenos se pak např. reprezentuje jako pokrok či civilizační urychlení. To platí i pro úvahy českých historiků o tom, odkud a jak se v českých zemích šířil latinský humanismus. Reprezentace kulturního transferu navíc představují jeden z mnoha nástrojů, jejichž prostřednictvím se vytvářejí kulturní alterity a identity, nastoluje se hranice mezi „my“ a „oni“. Jak dnes zdůrazňují sociální historikové (KAELBLE 2011: 10), reprezentace sice zahrnují sféru imaginace, ale mají dopad na společnost, které je produkuje, spoluutvářejí sociální hierarchie či politická rozhodnutí. Literárněvědné a literárněhistorické práce o renezančním humanismu z 19. a 20. století tak byly střípkem v mozaice identitotvorných výpovědí, které produkovala národní společnost i sobě samých.

Všehrdova předmluva a historické imaginace české národní komunity kolem roku 1800

Studie E. Fernándeze Couceira naznačuje, že v případě národního humanismu máme co do činění s dlouhodobým „zkreslením“ ze strany českých literárních vědců či přímo s „vytvářením falešné představy“, „mýtotvorbou“ či „ahistorickým uvažováním“, které např. u Pražáka hraničí až s „absurditou“. Zajímavým námětem pro budoucí výzkum je — spíše než otázka, zda je pojem národního humanismu relevantní vzhledem k „realitě“ literárního provozu na počátku 16. století — souvislost všehrdovské legendy s utvářením moderních kulturních identit a s imaginacemi či politikami vznikajícího českého národního společenství. Tyto faktory bychom pak ovšem neměli chápat jako „mimo-vědecké“, představují naopak nedílnou součást tehdejší (nejen literární) vědy.

V následujících odstavcích budu vycházet z teze, že přetrvávání konceptu národního humanismu jakožto svého druhu kognitivní dominanty může souviset s absencí odborné diskuze o vlivu jungmannovského příběhu dějin české řeči a literatury a jungmannovského kánonu na moderní výzkum tzv. starší české literatury. K poměrně vyčerpávajícímu výkladu kolegy Fernándeze Couceira si tudíž dovoluji doplnit několik postřehů, které se týkají nejnepřímější fáze etablování všehrdovské legendy v souvislosti s utvářením obrozeneckého příběhu dějin české literatury a jazyka. Ten byl velmi významný pro formující se české společenství kolem roku 1800 a jeho národní identity (ve smyslu Andersonovy *imagined community*, tedy společenství jehož členové dokážou představit ostatní členy a ztotožnit se s nimi, aniž je mohou kdy osobně potkat [ANDERSON 1983]).³ Propůjčoval rovněž specifický smysl intelektuálním aktivitám buditelů Jungmannovy generace.

3 Nejednalo se samozřejmě o jediný (a patrně ani nejvýznamnější) faktor, který se podílel na utváření moderního českého národního společenství (srov. HROCH 2009).

Původní Všehrdovu úvahu o významu překládání do češtiny sice můžeme považovat za součást humanistického diskurzu národa,⁴ s moderním nacionalismem však nespojuje nijak automaticky. Pro potřeby českého národního hnutí museli intelektuálové Jungmannovy generace humanistické texty nejen interpretovat, ale také edičně zpřístupnit širšímu publiku; editované humanistické texty pak nezřídka modifikovali (krátili, určité pasáže přímo vynechali apod.).⁵ Aby byli humanističtí autoři přijatelní jako členové též *imagined community* a získali na široké srozumitelnosti, museli se stát součástí nacionálně konotovaných historických narativů. V období po roce 1800, kdy hlavní roli v nacionální agitaci začala hrát čeština jako národní jazyk, se tak kromě zlomové role připisované Všehrdovi v tomto příběhu ustavila rovněž obrozenecká „varianta“ jeho předmluvy. Ta později migrovala do dalších textů (včetně vědeckých), až následně získala nálepku „manifestu“ národního humanismu.

Kdy Všehrdova předmluva vůbec vstoupila mezi kanonické texty českého národního hnutí? Jakou roli Všehrd hrál v narativu českých dějin kolem roku 1800 a jaký vztah mohly mít představy o něm k politikám obrozenců Jungmannovy generace? Úzce byly propojeny právě s představou češtiny jako národního jazyka. Motiv národního jazyka byl komplexně pojednáván od poslední třetiny 18. století na stránkách tzv. apologií češtiny. Všehrd a jeho předmluva se v nich ovšem ještě nevyskytují. Autoři obran navíc neoddělovali latinskou a vernakulární humanistickou literaturu, což je ostatně typické pro celé pojmání humanismu v první polovině 19. století. Karel Hynek Thám Všehrdovi vůbec nezařadil mezi raněnovověké měšťanské autory, kteří psali česky nebo překládali do češtiny; v seznamu významných překladů pak uvádí „Jana Zlatoustého knihy čtyř“ bez dalšího vysvětlení (THÁM 1783: 41). Zatímco Jan Rulík do své obrany již zařadil pasáže z předmluv „předraheho vlastence“ Daniela Adama z Veleslavína (který se měl během následujících dvou dekad stát pro české národní společenství ústřední historickou figurou), Viktorin Kornel ze Všehrd zde vystupuje ještě zcela okrajově, pouze jako jeden z česky píšících právníků. „Kdo chce čísti práva zemská, nálezy a výpovědi sněmovní,“ píše Rulík, „ať nahlídne do knih starožitných prací Sixta z Ottersdorfu, někdejšího Starého Města pražského kanclíře, Jana Šlechty a Viktorýna ze Všehrd v češtině sepsaných“ (RULÍK 1792: 15). Roli autentického citátu z počátku 16. století, který by dokazoval potenciál češtiny a její kvality srovnatelné s latinou či němčinou, plní úryvek připsaný Janu Bosákovi Vodňanskému z předmluvy k jeho *Lactiferu* z roku 1511 (obsahově v mnoha ohledech skoro

4 Obrany vernakulárních jazyků v tomto období úzce souvisely s představou o národu jako kompetitivním společenství cti (HIRSCHI 2012: 110n).

5 K modifikacím humanistických textů v rané fázi českého národního hnutí srov. STORCHOVÁ 2010: 245–254.

totožný s později citovanou klíčovou pasáží ze Všehrdovy předmluvy pojednávající o vlastnostech češtiny [RULÍK 1792: 16]).

Viktorina Kornela ze Všehrd nezmiňuje ani Jan Nejedlý ve své inaugurační řeči související s převzetím stolice české literatury na pražské univerzitě (NEGEDLY 1801). Vstup Všehrd do obrozeneckého příběhu dějin české řeči a literatury stejně jako vytvoření kanonického znění jeho předmluvy ovšem souvisejí právě s vlasteneckými aktivitami Jana Nejedlého. Nejedlý na stránkách tří ročníků časopisu *Hlasatel český* rozvíjel myšlenku ztotožnění národa s národním jazykem. Hned v úvodní stati prvního čísla rozpracoval komplexní, „přirozeně“ srozumitelnou metaforu vlastenectví jako mateřské lásky (fakt, že matka-vlast pečuje o své děti, vytváří kromě nezrušitelného emocionálního pouta i závazek oplácet jí stejnou měrou, a to především právě prostřednictvím péče o mateřský jazyk).⁶ Již na stránkách této předmluvy také Nejedlý rozvinul motiv zlatého věku české literatury, jehož počátek vymezil právě působením Viktorina Kornela ze Všehrd. Zcela disproporční citát ze Všehrdovy předmluvy, který zabírá skoro pět tiskových stran (NEJEDLÝ 1806a: 23–27), je inscenován jako apel na novodobé vlastence, aby milovali a užívali výhradně český jazyk. „Znamení jest připsán učiněný knězi Jirovi od Viktorýna Kornelia ze Všehrd,“ píše Nejedlý, „v němž s horlivostí a vážností o svém jazyku mateřském tento vlastenec mluví a i důvody uvodí, proč sobě umínil budoucně všecko jazykem českým a nic latinským aneb jiným cizozemským psáti“ (IBID.: 23). Jakkoli je předmluva citována in extenso, byla z ní vypuštěna pasáž o nedostatečném zájmu českých autorů o latinskou literaturu, na kterou ve své stati upozorňuje i kolega Fernández Couceiro. Nejedlý tedy utvořil „obrozeneckou verzi“ Všehrdovy předmluvy, kterou pak od něho doslovně převzal Jungmann a která se stala v českém národním společenství sdíleným intertextem.⁷ Inkriminované nové souvětí (kvůli výpusťce se totiž musely propojit dvě původně oddělené věty) v této úpravě zní: „Nechť jiní knihy nové latině píšíc skládají a římský jazyk, vody do moře přilévajíc šíří; já knihy i sepsání starých a právě dobrých lidí v českou řeč překládaje chudého chci raději obohatit, nežli se bohatému špatnými dárky a jemu nevděčnými lísaje pohrdán a potupen býti“ (IBID.: 24).

Autoritu a legitimitu Všehrdovy předmluvy posiluje i to, že Nejedlý z její publikace učinil zlomový bod v obrozeneckém historickém narativu. S Všehrdovým „vystoupením“ nastala nová etapa dějin české literatury, v níž se z češ-

6 Na význam metafory mateřství v rané nacionální agitaci jsem se pokusila upozornit ve studii STORCHOVÁ 2014b. Způsoby, jak byla láska k vlasti naturalizována, úzce souvisí s genderem. Z recentních prací, které analyzují genderizaci češtiny po roce 1800 srov. FILIPOWICZ 2012; 2013: 27n.

7 Nejnovější edice předmluvy vyjde v tomto roce v BOLDAN — NEŠKUDLA — VOIT 2014: 109–112.

tiny stal nejčastěji užívaný literární jazyk. Nejedlý ji propojuje přímo s aktuální situací české národní komunity a apeluje na „obnovu zlatého věku“: „Toto Viktorýna Kornelia ze Všehrd vlastenské mínění a přechvalitebné předsevzetí množství českých vlastenců vzbudilo (ó by jich i za našich časů hojně vzbudilo!!), kteří žádným jiným jazykem nepsali, nežli svým přirozeným českým, takže skrze celý třicet let téměř ani jedinké knihy v cizím jazyku sepsané v Čechách na světlo nevyšlo“ (IBID.: 27). Je samozřejmě otázkou, jak v *Hlasateli českém* vznikala rubrika čtenářských ohlasů, v jednom ze čtenářských dopisů z roku 1808 (tedy 16 let po vydání Rulíkovy apologie) však již Všehrd mezi velkými českými autory 16. století figuruje.⁸

Se Všehrdovou předmluvou ovšem zlatý věk teprve začíná. Z období jeho implicitně naznačeného konce Nejedlý — s přímým apelem na novodobou šlechtu — připomíná dopis Karla st. ze Žerotína olomoucké městské radě a rozsáhle cituje sněmovní usnesení o užívání českého jazyka z roku 1615 (oba tyto příklady „neslýchané vlastenské lásky“ rovněž patřily k intertextům sdíleným vznikajícím národním společenstvím po roce 1800). Zlatý věk českého jazyka a literatury je personifikován postavami „našich dvou Ciceronů“ a „nesmrtelných hvězd“, Daniela Adama z Veleslavína a Jana Ámose Komenského. (IBID.: 27). V paradigmatu češtiny jako národního jazyka hraje klíčovou roli především Daniel Adam, jemuž věnoval Nejedlý biografickou studii (v plném znění ji převzal ještě Jungmann do své *Slovesnosti* v roce 1846 [JUNGMANN 1846: 235n]). Představil ho v ní jako ideálního vlastence a nepřekonatelný jazykový vzor; četba jeho děl rozněcuje „vlastenský oheň“ a přímo vybízí k literární nápodobě. „Jazyk český nyní jeho přičiněním nad míru vynikl, se brousil, velebil a takové dokonalosti nabyl,“ píše Nejedlý, „že žádného vyššího stupně dosáhnouti jemu nezbývalo, a od toho času žádné proměny a žádného vzdělání v stroji svém potřebí nemá“ (NEJEDLÝ 1806b: 162). Daniel Adam je rovněž velmi přesvědčivě aktualizován ve fiktivním dialogu z pera Josefa Jungmanna publikovaném v prvním ročníku (JUNGMANN 1806: 43n). *Hlasatel český* kromě toho přinesl několik edic textů „zlatého období“ (mimo jiné i předmluvy Václava Píseckého k překladu *Isokratova napomenutí Demonikovi*), které jsou chápány jako jazykové vzory pro širší českou veřejnost.

Zatímco v reflexích vzniklých na počátku století se setkáváme pouze s fragmenty příběhu o zlatém věku a jeho obnově, plně jej rozpracoval Josef Jungmann. Zakomponoval do něj i figuru Viktorina Kornela ze Všehrd a jeho předmluvu. Jungmann zápletkoval narativ *Historie literatury české* (JUNGMANN 1825) v romantickém modu, kdy novodobí čeští spisovatelé překonávají starší úpadek českého jazyka a literatury. Historie je psána z pozice po roce 1800, kdy „počiná se vzkříšení jazyka českého, kterému protivníci jeho ji takoička

8 *Hlasatel český* III, č. 3, 1808, s. 7.

umíráčkem zvonili, a o kteréhož konečné záhubě jednali“ (IBID.: 484). Všehrd hraje v této aktualizaci klíčovou roli: jeho překladatelská aktivita se v návaznosti na Nejedlého reprezentuje jako jeden z mezníků zlatého věku a současně jako vzor pro soudobé literáty.

Podle Jungmanna se konec 15. století vyznačoval návratem učenosti poté, co husitské války narušily období staršího kulturního rozkvětu. Jungmann nerozděluje literáty jagellonského období podle jazykových větví a nepostuluje ani nepřátelství mezi nimi, naopak explicitně hovoří o skupině přátel Bohuslava Hasištejnského, kteří mu byli „duchem podobní“. Hasištejnský je nejvýznamnějším autorem počínajícího zlatého věku a organizátorem tehdejšího literárního života, „muž, který posavad právem jest chloubou česká. Básně jeho i listy výbornou latinou psány. Nejpěknější to duch, jež kdy česká země zplodila; bohdejž česky byl psal!“ (IBID.: 72). Viktorin Kornel ze Všehrd, jeden z Hasištejnského spolupracovníků, pak hraje v tomto zlomovém období dvojí roli. Dlouhý citát z jeho právního spisu má ilustrovat, že „Němci a cizozemci“ nemohli v období kulturního rozkvětu zastávat posty zemských úředníků (IBID.: 76–77). Současně je jedním z prvních, „kterým vzdělání jazyka mateřského k myslí bylo“, což Jungmann opět dokládá dlouhým citátem z předmluvy převzatým přímo z *Hlasatele českého* (IBID.: 77–78). Jakkoli dobové překlady obecně „zapáchaly latinou“, Všehrdův překlad je klíčový proto, že přetáhl na stranu české tvorby většinu humanistických literátů — jeho „příkladu, ač mnozí na český jazyk laskaví býti nechtěli, vždy předce větší díl následoval“ (IBID.: 78).

Tento obrat odstartoval období největšího kulturního rozkvětu „českého národa“, jemuž je věnován celý pátý oddíl (od nástupu Ferdinanda I. na český trůn po bitvu na Bílé hoře). Navzdory „tlaku cizozemců“ a vlivu latinské humanistické kultury měla čeština během „zlatého věku jazyka a literatury“ (především v rudolfinském období) dosáhnout nejvyšší úrovně, užívaly ji všechny společenské vrstvy a prostoupila všechny dobové typy literatury, a to na poli původní tvorby i překladu (IBID.: 155). Veleoslavínská čeština je závazná, ovšem nikoli nepřekonatelná, jedná se pouze o „větší ještě možné dokonalosti počátek“ (IBID.: 160). Svůj podíl na přenosu čisté češtiny přitom mají obě „nesmrtelné hvězdy“ českého literárního nebe. Daniel Adam z Velešlavína etabluje jazykový úzus, Jan Ámos Komenský uchovává v období počínajícího národního úpadku „přirozený jazyk“ předchozích dvou generací (a exulantské skupiny v Braniborsku pak tisknou jeho spisy a zpřístupňují toto jazykové a literární dědictví generaci prvních obrozenců).

9 „Působení latiny, z které překládáno, na sklad jazyka českého s koncem XV. století vždy bylo patrnější, což je zvláště viděti v spisech Gelenského a Všehrda, kteří ducha svého čtením římských klasiků vzdělali. Někteřím takové zapáchání latinou se líbilo“ (JUNGMANN 1825: 79).

Současná česká literární věda samozřejmě dávno revidovala představu o pobělohorském období „potupy“ českého jazyka, stejně jako by stěží kdo přistoupil na představu o zprostředkování „zlatého jádra“ jazyka exilovými komunitami. Otázkou ovšem zůstává, do jaké míry byla revidována také představa o veleslavinském „zlatém věku“ a na ní založený literární kánon, nebo třeba jen samotný předpoklad diskontinuity mezi „předbělohorskou“ a „pobělohorskou“ literaturou či zdánlivá samozřejmost této periodizace.

Text je výstupem grantového projektu *Jan Ámos Komenský jako místo paměti. Polyvalentní imaginace paměti a (re)konstruování kánonu* (GA ČR, č. P410/11/1201, nositel FLU AV ČR, v. v. i.).

Prameny

JUNGMANN, Josef

- 1806 „O jazyku českém. Rozmlouvání první“; *Hlasatel český. Spis čtvrtletní k prospěchu a potěšení všech vlastenců vydaný od Jana Nejedlého* I, sv. I, s. 43–49
- 1825 *Historie literatury české aneb soustavný přehled spisů českých, s krátkou historií národu, osvícení a jazyka* (Praha: Antonín Straširypka)
- 1846 *Josefa Jungmanna Slovesnost aneb Náuka o významnosti básnické a řečnické se sbírkou příkladů nevázané i vázané řeči*; 3. vydání (Praha: České museum)

NEGEDLY, Johann

- 1801 *Akademische Antrittsrede gehalten den 16. November 1801 von Johann Necedly, da selbe als keiserl. königl. ordentlicher Professor der Böhmischen Litteratur an der Karl-Ferdinandeischen Prager-Universität der philosophischen Lehrerversammlung, Herrn Karl Ungar, installiert wurde* (Prag: s. t.)

NEJEDLÝ, Jan

- 1806a „O lásce k vlasti“; *Hlasatel český. Spis čtvrtletní k prospěchu a potěšení všech vlastenců vydaný od Jana Nejedlého* I, sv. I, s. 5–42
- 1806b „Život Daniele Adam z Veleslavína“; *Hlasatel český. Spis čtvrtletní k prospěchu a potěšení všech vlastenců vydaný od Jana Nejedlého* I, sv. 2, s. 161–167

RULÍK, Jan

- 1792 *Sláva a vzbornost jazyka českého předložená od Jana Rulíka* (Praha: Česká expedice)

THÁM, Karel Hynek

- 1783 *Obrana jazyka českého proti zlobivým jeho utrhačům, též mnohým vlastencům, v cvičení se v něm liknavým a nedbalým sepsaná od Karla Hynka Tháma* (Praha: Jan Ferdinand z Schönfeldu)

Literatura

ANDERSON, Benedict

- 1983 *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (London: Verso)

BOLDAN, Kamil — NEŠKUDLA, Bořek — VOIT, Petr

2014 *The Reception of Antiquity in Bohemian Book Culture from the Beginning of Printing until 1547*; Europa humanistica, Bohemia and Moravia, Vol. I (Turnhout: Brepols)

FEUCHTER, Jörg — HOFFMANN, Friedhelm — YUN Bee (edd.)

2011 *Cultural Transfers in Dispute: Representations in Asia, Europe and the Arab World since the Middle Ages* (Frankfurt am Main/New York: The University of Chicago Press)

FILIPOWICZ, Marcin

2012 „V jazyce naše... maskulinita. Případ obrozeneckého diskursu“; in Radmila Švaříčková Slabáková, Jitka Kohoutová, Radmila Pavlíčková, Jiří Hutečka (edd.): *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy* (Praha: Nakladatelství lidové noviny), s. 208–238

2013 „*Panowie, bądźmy Czechami, ale nikt nie musi o tym wiedzieć...*“ *Wzorce Męskości w kulturze Czeskiej XIX wieku* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego)

HIRSCHI, Caspar

2012 *The Origins of Nationalism. The Alternative History from Ancient Rome to Early Modern Germany* (Cambridge: Cambridge University Press)

HROCH, Miroslav

2009 *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů* (Praha: Sociologické nakladatelství)

KAELBLE, Hartmut

2011 „Foreword: Representations and Transfers“; in Jörg Feuchter, Friedhelm Hoffmann, Bee Yun (edd.): *Cultural Transfers in Dispute. Representations in Asia, Europe and the Arab World since the Middle Ages* (Frankfurt am Main/New York: The University of Chicago Press), s. 9–14

KUBIŠTA, Albert

2013 „Humanismus v českých zemích“; in Marie Šedivá Koldinská, Ivo Cerman (edd.): *Základní problémy studia raného novověku* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny), s. 694–713

MALURA, Jan

2012 „Josef Truhlář a bádání nad humanismem v českých zemích“; in Václav Bok, Jiří Fiala, Helena Chýlová (edd.): *Viator Pilsnensis neboli Plzeňský poutník. Literárnímu vědci Viktoru Viktorovi k sedmdesátinám* (Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni), s. 69–76

STORCHOVÁ, Lucie

2010 „Nation, patria and the aesthetics of existence: Late humanistic discourse of nation and its rewriting by the modern Czech nationalist movement“; in Balázs Trencsényi, Márton Zaszkaliczky (edd.): *Whose Love of Which Country? Composite States, National Histories and Patriotic Discourses in Early Modern East Central Europe* (Leiden/Boston: Brill), s. 225–254

2012 „„Durchschnittliche« Gelehrtenpraxis im Humanismus nördlich der Alpen? Der Umgang mit Homers und Vergils Epen in den Prager Universitätsvorlesungen des Matthaeus Collinus im Jahr 1557“; *Acta Musei Nationalis Pragae*, series C, *Historia Litterarum*, LVII, č. 3, s. 41–54

2014a [v tisku]

„The Role of Trans/National Meta/Narratives in Representations of Cultural Transfer: The Case of European and Bohemian Renaissance Humanism/s“; Veronika Čapková et al. (edd.): *Processes of Cultural Exchange in Central Europe 1200–1800* (Opava: Slezská univerzita v Opavě)

2014b [v tisku]

„Od praxe k příběhu. Nacionální narativizace J. A. Komenského na přelomu 18. a 19. století“; Lenka Rezníková et al. (edd.): *Komenský jako místo paměti* (Praha: Scriptorium)

Résumé

This article points out the way older historical and literary research into Renaissance humanism was associated with the current politics of the Czech national community. The author analyses this issue based on the example of historical imaginings associated with vernacular humanistic literature after 1800 and within the framework of Jungmann's narrative on the history of the Czech language and literature. She also focuses on scholarly discussions from the end of the 19th century, in which Latin humanist scholarship and literature were represented as a unique form of cultural transfer.

Klíčová slova / Keywords

renesanční humanismus — reprezentace — národní identita — 19. století
 Renaissance humanism — representations — national identity — 19th century

Všehrd, humanismus a literární historici

Tomáš Havelka

Studie Eduarda Fernándeze Couceira obsahuje hned několik oblastí, k nimž považuji za dobré, či dokonce nutné se vyjádřit. Shrňeme-li stručně autorovy teze, je to zejména odmítnutí pojmu *národní humanismus* jako termínu neadekvátního reálné situaci na přelomu 15. a 16. století, zpochybnění významu Viktorina Kornela ze Všehrd, resp. odmítnutí jeho role autora tzv. „manifestu národního humanismu“ a poměrně zřetelné snížení hodnoty jeho literárního díla. To vše je, a to chci předeslat, napsáno svižným, ale zbytečně jízlivým a provokativním jazykem.

Nejzávažnější téma studie je zpochybnění teze o „programu národního humanismu“. Průzkumem vybrané sekundární literatury nastiňuje E. Fernández Couceiro zřetelný a sugestivní obraz postupné modelace obrazu velkého zakladatele humanistické větve literatury tvořené v národním jazyce. Jeho námitky směřují jak proti pojmu *národní humanismus* (je třeba podotknout, že E. Fernández Couceiro se na tento problém zaměřil už v monografii věnované Mikuláši Konáčovi z Hodiškova, kde ale ještě netrval na tak striktním odmítnutí, jen omezoval platnost kritizovaného pojmu),¹ tak proti Všehrdovi jako jeho údajně zakladateli. Národní humanismus je opravdu patriotické heslo, které by mohlo být v současnosti nahrazeno pojmem funkčním, reflektujícím naše poznání literatury, nikoli přebírané z pohledů badatelů starších generací, zvláště když se naše poznání změnilo. Hranice mezi národním

1 Srov. tato dvě tvrzení: „I když tato diferenciací může sloužit jako východisko nebo jako celkový rámec, jsme přesvědčeni, že nesmí být brána jako uzavřená taxonomie“ (FERNÁNDEZ COUCEIRO 2011: 9). Zde v otištěné studii čteme: „pojem *národní humanismus*, chápáný jako vědomě utvořená skupina literátů s proklamovaným vůdcem, zakládajícím manifestem a konkrétním programem, tak jak nám jej předkládala poválečná literární historiografie, je umělý konstrukt nepodložený fakty.“

(tj. česky psaným) a nenárodním, tj. latinským, kosmopolitním, by neměla být tak striktní, jak ji dosavadní literární věda prezentovala, a to především proto, že existovala silně odlišná interpretační větev bohemikální a klasickofilologická. Možná, že by bylo dostatečně uspokojující, kdyby to dráždivé, vlastenecky zavánějící slovo *národní* bylo nahrazeno obecněji využitelným výrazem *vernakulární*, který by posloužil i pro díla v jiném jazyce a je přenosný i na podobné tendence evropských literatur.

Nicméně pojem *národní humanismus* existuje: je to heslo, které s sebou nese spoustu dobových konotací, jež jeho striktní a sarkastické hodnocení relativizují. Soudy literárních historiků obecně nevypovídají mnoho jen o vědeckém poznání své doby, ale (snad ještě více) o samotné době, v níž vznikly.

Vlastenecké nadšení devadesátých let 19. století, zahájené velkolepou výstavou roku 1891, poskytuje dobré pozadí pro vysvětlení obdivných slov Josefa Truhláře. V roce 1894, kdy vyšla Truhlářova práce *Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II.*, vyšla také sbírka *Bohatýři* Adolfa Heyduka. Tam v básni věnované Jáchymu Šlikovi nalezneme i tyto verše:

V čele Jáchym, v tváři hněvné tahy,
za ním hochů jará hotovost;
na srdce tisk knihu, klenot drahý:
české země nejvážnější skvost.

„He, co jest?“ děl Bukvoy, sáhna v bráně
po vůdcově knize; Jáchym hrd
„Kniha práv,“ děl, „kterou ku obraně
napsal Čechům Kornel ze Všehrd!

Knih svatá jako zákon Boží,
poklad náš a statek veškeren;
dobrodruh můž půdu vzít i zboží,
ale nikdy drahý obsah ten.
(HEYDUK 1894: 72)

Všehrd byl, jak je vidět, na konci 19. století hotovou ikonou, která pomáhala národní identifikaci v složité politické situaci Rakouska-Uherska (mimochoodem, jako takřka symbol je použito **právnícké dílo**, které autor diskutované stati tak marginalizuje).

Podobně je to s Všehrdem v poúnorovém Československu. Obraz utrakvistického měšťana, který se zřekl latinizující komunity a proklamativně se začal věnovat tvorbě české a pro Čechy, naprosto přesně zapadal do národovecké linie nového režimu a třídně podmíněnému hledání pokrokové linie. To ovšem i v jiných literárních oblastech vytvářelo podobně jasně a zjednodušující linie,

vedoucí od husitství přes zmiňovaný český humanismus a lidovou literaturu 17. a 18. století, „nositelku pokrokových tradic“, k dovršení těchto pokrokových tendencí v době po roce 1948. To je případ nejvýrazněji zmiňovaných literárních historiků Emila Pražáka, Josefa Hrabáka a především Milana Kopeckého, od roku 1962 docenta brněnské univerzity (od roku 1973 profesora) a v letech 1971 až 1976 i tamějšího děkana. Kopeckého dílo je věru v tomto případě normalizačně ilustrativní a silně dobově podmíněné. Kopecký, v němž se svářilo katolické vyznání s komunistickou ideologií, sám v konečné fázi svého života pracoval s mnohem větším odstupem od témat a jeho studie a edice z devadesátých let — pochopitelně — podobnou tendenčností postrádají. Pokud vím, k ranému humanismu se v závěru života nevrátil, věnoval se literatuře 17. a 18. století, a tak nějaké aktualizované vyjádření k problematickým soudům nenalezneme.

Souhlasím s kritikou nejasně vykládané teorie o národním humanismu v recentní literatuře, zejména v běžně šířených příručkách a učebnicích. To je problém, který je třeba revidovat. Stat Jana Lehára v populární učebnici *Česká literatura od počátků k dnešku* fixuje bohužel poměrně složitě formulovanou tezi o Všehrdově významu, mísící jeho „literární program“ a obecnou koncepci „českých humanistů“: „Česky píšící humanisté usilovali o to, uvádět řecké a římské autory v překladech a úpravách do české literatury a psát národním jazykem v jejich duchu. Výraznými slovy formuloval tento program Viktorin Kornel ze Všehrd“ (LEHÁR 1998: 112). Taková formulace je opravdu silně závislá na znalosti konotací (jak v souvislosti s *Lexikonem* píše E. Fernández Couceiro), neboť mísí překlady tušených klasických antických autorů (jimž se Všehrd nevěnoval, ale např. Řehoř Hrubý z Jelení ano, je to tedy pravda vzhledem k česky píšícím humanistům) a Všehrdův program (který existoval, ovšem jen v privátním, a spíše reformačním imperativu, jak rozvedu dále). Šíří se také zjednodušené soudy z „normativních“ internetových zdrojů — *Wikipedia* uvádí: „Ve slavné předmluvě, na niž se odvolávali prakticky všichni obrozenci, vytyčil program českých humanistů.“ Tam to však není problém změnit, a může to učinit kdokoli, například Eduardo Fernández Couceiro.

Tyto poznámky nesměřují k snaze omluvit zmíněné badatele. Jejich přebírání starších názorů, ba cizelování obrazu Všehrda jako zakladatele veškeré humanisticky koncipované česky psané tvorby v bohemikální linii je zřetelné.

Narážím ale na sarkasmus, s jakým jsou jejich dobou podmíněné soudy autorem stati komentovány: nemyslím si, že ironizování (byť velmi tendenčních názorů) patří do vědecké práce. A jak mám chápat termín *mystifikace*? Mystifikace je záměr někoho zmást, je v ní úmysl! Opravdu si autor myslí, že zmiňované generace literárních historiků úmyslně klamaly čtenáře? Snad šlo o dobově podmíněné vycházení vstříc zmiňovaným „vyšším cílům“, to ale nesouviselo s podsouvanou falší, ale s koncepcemi vnímání plynutí literatury, resp. celé kultury.

Stati bych ale vytkl ještě jednu věc, a ta sama zavání zkruslováním skutečnosti. E. Fernández Couceiro si vybral jen ta díla české bohemikální literární historie, která zjednodušený obraz národní humanistické linie vytvářela, ale (kromě Arna Nováka) zcela vynechal ty práce, které jej řešily alternativně. Kdyby uvedl i je, popsany vývoj by získal mnohem komplikovanější podobu a koncepce národního humanismu se rázem jevila jako jedna, byť dominantní varianta. Všehrdův odklon od latinského písemnictví k nábožensky orientované české tvorbě, chápaný jako nevyhnutelná nutnost humanistického vydědence, který už, zdiskreditovaný, nemá šanci se do okruhu latiníků vrátit, konstatuje článek Jana Martínka, citovaný v seznamu literatury, ale nezahodnocený v textu (MARTÍNEK 1981). Proč není citováno dílo Eduarda Petrů, který se zcela obešel bez pojmu *národní humanismus* a nahradil jej konceptuálními teoriemi o několika humanistických ohniscích (PETRŮ 1996a, 1996c; do toho zapadá Všehrdovo dílo vytištěné v Plzni, která nebyla provinční lokalitou, ale místem činnosti nejvýznamnějších tiskařů přelomu 15. a 16. století s mezinárodními styky) a vývojem podmíněným nikoli národním zřetelem, ale „informační explozí“ (IDEM 1996b)? Také historik Josef Macek se k Všehrdovi opakovaně vracel; zdůrazňoval reformační charakter Všehrdova díla, spojený s jeho radikálním utrakvismem: např. v interpretaci inkriminované předmluvy v knize *Víra a zbožnost jagellonského věku* vystihuje její reformační teologickou podstatu, aniž by jedinkrát zmínil nějaký zde probíraný stereotyp (MACEK 2011: 90–91). Fernández Couceiro také nezmiňuje, že v řadě studií se neoperuje s pojmem *národní humanismus*, ale *český humanismus*. Kdyby byly alespoň tyto práce a okolnosti zmíněny, ukázalo by se, že přinejmenším od osmdesátých let 20. století (ne-li dříve) probíhala na poli literární historie diskuze o relevantnosti pojmů *humanismus*, *národní humanismus*, *reformace* a *renesance*.

Co se týká programovosti Všehrdovy předmluvy, vůbec nepochybuji, že „programová“ je. Všehrd jí jasně prohlašuje, že bude psát česky a věnovat se českým problémům — a to beze zbytku splnil; odmítá „pohanské“ (chápu jako klasické antické) učence a nabízí místo nich prvokřesťanského teologa Jana Zlatoústého: a přesně tak předznamenává vývoj reformačně stigmatizované české literatury 16. století s obrovskou silou mravní autocenzury, s mohutným přebytkem překladové a nábožensko-povzbudivé literatury, Biblí, duchovních příruček aj., jak vypočítává v zde otištěném článku Petr Voit. Pokud takto vypadal český vernakulární humanismus, pak jej ovšem Všehrd „programově“ definoval... Je to jistě reformační imperativ, který Všehrd položil sám sobě, lze jej tedy chápat jako **osobní program**. Nicméně jestliže E. Fernández Couceiro striktně tvrdí, že Všehrd nezaložil žádnou skupinu literátů, vůbec si nejsem jist, jak interpretovat Všehrdův doslov k překladu *O napravení padlého*, kde píše, že další dílo „překazilo jest také i ustavičné při úřadu a obecních věcech i domácích zanepraždnenie [...], ale dal sem příčinu dospělejším v rozličném umění

i v výmluvnosti dostatečnějším: kteříž jiného nic nečiníc, žádnými ani obecními, ani domácími překážkami zaneseni nejsúc: budú moci mnohem pravějšie v rozumiech: vlastnějšie v sloviech: vymluvnějšie v slozenie vyložiti to, což hlúpostí můj nest tak vysloveno.“ (VŠEHRD 1501: 150²). Koho má na mysli? Je to jen obecně stylizované formální přání, aby v jeho díle někdo pokračoval, nebo jsou míněni pokračovatelé, kteří měli naplňovat jeho tzv. „program“? Ať tak, či tak: máme před sebou předmluvu, kde si autor definuje úkol, pak překlad, ve kterém tento úkol plní, a doslov, ve kterém vyzývá, aby někdo jiný pokračoval a pracoval lépe. Je to manifestační text, nebo není? Jak jinak by měl „program“, formulovaný na přelomu 15. a 16. století, vypadat?

O Kornelovi ze Všehrd E. Fernández Couceiro píše, že „snad žádnému jinému evropskému spisovateli se nedostalo tak významného místa v dějinách literatury za tak skromnou literární tvorbu“. Chci k tomuto tvrzení jen podotknout, že asi žádná jiná evropská země také nebyla na přelomu 15. a 16. století v takové krizi jako Čechy a Morava po několika vlnách náboženských a vlastně občanských válek: napsáno o tom bylo dost. Pokud je v důsledku toho česká literatura tohoto období tak skromná a opatrná, jak v řadě prací popisuje Petr Voit, jehož E. Fernández Couceiro cituje, pak osobnost patriotického právníka Všehrda vystupuje do popředí, ať se na něho budeme dívat jakýmkoli způsobem.

Jako problém v tomto kontextu také vidím autorovo vnímání literárních hodnot. Odmítání mimoliterárních kritérií² v době, kdy celé vědecké školy využívají interpretace různých kulturních médií napříč jejich formálnímu zařazení, mi připadá prostě podivné. KVšehrdovým literárním kvalitám: v poznámce č. 15 autor píše: „Zkrátka *O práviech, o súdiech i o dskách knihy devatery* nepatří do dějin české literatury“ a zároveň „do dějin české literatury patří jen velmi okrajově“. Patří tam tedy, nebo ne? Jak se Couceirův soud liší od soudu J. Lehára, který v tomto případě jasně píše: „Zatímco *Knihla tovačovská* [...] Ctibora Tovačovského [...] je prostá právní příručka, [...] *Knihy devatery* [...] jsou v celku i jednotlivostech literárně propracované dílo“ (LEHÁR 1998: 112). Co určuje hranici literárnosti? Všehrdovo genologicky synkretické právní dílo má řadu vlastností, které ji skutečně zařazují mezi literární díla, stejně jako je k nim zařazena třeba Hájkova kronika (tu s Všehrdem mimochodem spojuje využití a význam zemských desek, shořelých při požáru roku 1541, vnímaných dobově jako fenomén mimořádné důležitosti přesahující úřední oblast). Jde jednak o koncepční práci, projevující se i ve dvou redakcích (dodržení a upravování schématu, roz-

2 Srov.: „hodnocení těchto dvou skupin, v němž se kladné rysy (jazyková dostupnost, národní uvědomělost, pokrokovost, originalita, užitečnost) připisují vesměs česky píšícím autorům, je nepřijatelné, poněvadž se zakládá na mimoliterárních kritériích.“

mistování mikrokompozičních prvků, citování literárních děl jako *Nová rada* aj.), jednak o využívání epických a exemplotvých vsuvek a osobních komentářů, srov.: „Z té příčiny u všech lidí rozumu nenakaženého požívajících, i u Turkův a u jiných pekelníkův, kteříž Boha ani slova jeho neznají, obecné dobré zvláštěmu domácímu [...] se předkládá“ (JIREČEK 1874: 383). Všimněme si jednak *pekelníků*, komentáře to spis literárně, nikoli právnicky se vyjadřujícího autora, a jednak *obecného dobrého*, jednoho z hlavních hesel humanisticky orientovaných vzdělanců. Příkladů, které ukazují Všehrda jako autora s v pravdě literárními ambicemi, je v *Knihách devaterých* řada: mohl by jinak přidat Hermenegild Jireček ke svému vydání díla přídavek *Přísluví a rčení?* Autor hodlá Všehrdu sesadit z podstavce vyhrazeného „otci zakladateli“ — a užitím tohoto pojmu věru dovádí obraz zaslepenosti české literární historie do groteskna. Je to však, jak jsem se snažil ukázat, obrázek poněkud zaujatý.

Způsob, jímž badatelé (a nejen oni) refleктоvali či reflektují minulost a její význačné osobnosti v souvislosti s dobovým kulturním pozadím a názory společnosti, se časem stává předmětem vážného historického zkoumání. I naše soudy tak budou později posuzovány; přejme si, aby to bylo též na pozadí znalostí a pochopení naší doby; a přejme to i panu Fernándezovi Couceirovi.

Prameny

HEYDUK, Adolf

1894 *Bohatýři: Zpěvy historické* (Praha: F. Šimáček)

VŠEHRD, Viktorín Kornel

1501 *O napravení padlého* (Plzeň: Mikuláš Bakalář) [*Knihopis* 3 58f]

Literatura

FERNÁNDEZ COUCEIRO, Eduardo

2011 *Český utrakvistický humanismus v literárním díle Mikuláše Konáče z Hodiškova* (Praha: Togga)

JIREČEK, Hermenegild (ed.)

1874 *O práviech Země české knihy devatery* (Praha: Všehrda)

LEHÁR, Jan

1998 „Humanismus“; in Jan Lehár, Alexandr Stich, Jaroslava Janáčková, Jiří Holý: *Česká literatura od počátku k dnešku* (Praha: Nakladatelství Lidové Noviny), s. 103–122

MACEK, Josef

2001 *Víra a zbožnost jagellonského věku* (Praha: Argo)

MARTÍNEK, Jan

1981a „Výzva Pražanům z roku 1493 přičítaná Všehrdovi“; *Listy filologické* CIV, č. 1, s. 53–65

1981b „Starší období Všehrdovy literární činnosti“; *ibid.*, č. 2, s. 90–101

PETRŮ, Eduard

- 1996a „Co je renesanční literatura?“; in idem: *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře* (Olomouc: Votobia), s. 190–195
- 1996b „Informační exploze 16. století a genealogický systém humanistické literatury“; in *ibid.*, s. 227–232
- 1996c „Metodologická východiska zkoumání humanistické literatury v českých zemích“; in *ibid.*, s. 217–225

Résumé

This article takes issue with the methodological approach taken by Couceiro's study, referring to the unmentioned or distorted aspects of the issues behind “Czech national humanism”; it refers in particular to the need to perceive literary interpretations on the basis of the factors determining the period.

Klíčová slova / Keywords

raný humanismus — literární historie — Viktorin Kornel ze Všehrd — starší česká literatura

early humanism — literary history — Viktorin Kornel of Všehrdy — older Czech literature